

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту

Завідувачка кафедри

к. е. н., доцент Уханова І.О.

“_30_” квітня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття

освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини»

на тему: **«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА
МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ»**

Виконавець:

студентка ЦЗФН, гр. 4зф13

Шевченко Анна Віталіївна _____

(підпис)

Науковий керівник: старший викладач кафедри МЕВ

Гусенко Ольга Сергіївна _____

(підпис)

Одеса - 2025

АНОТАЦІЯ

Шевченко Анна Віталіївна, «Сучасні проблеми народонаселення та міжнародної міграції»,
кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності
292 Міжнародні економічні відносини
за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини»
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, 2025 рік

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з трьох розділів. Об'єктом дослідження є глобальні демографічні процеси та міжнародна міграція в умовах сучасного соціально-економічного розвитку.

У роботі розглядаються теоретико-методичні основи дослідження демографічних змін і міжнародної міграції, а також їх взаємозв'язок із соціально-економічною стабільністю держав. Визначено роль демографічних чинників у формуванні трудових ресурсів, структурі населення та розвитку ринку праці.

Проаналізовано сучасні демографічні тенденції в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, розкрито масштаби, напрями та причини міжнародної міграції, а також її наслідки для країн-реципієнтів і країн-донорів робочої сили. Оцінено вплив міграційних процесів на економічне зростання, соціальну інтеграцію, структуру зайнятості та державну політику. Проведено аналіз інструментів регулювання міжнародної міграції та запропоновано стратегічні напрями її удосконалення.

Запропоновано рекомендації щодо адаптації міграційної політики до викликів глобалізації та прогнозів демографічного розвитку. Особливу увагу приділено українському контексту — вивчено специфіку трудової міграції з України, міграційних ризиків і потенціалу повернення людського капіталу.

Ключові слова: народонаселення, демографічна динаміка, міжнародна міграція, трудова міграція, соціально-економічний розвиток, міграційна політика, ринок праці, демографічні виклики, глобалізація, інтеграційні процеси, країни-реципієнти, країни-донори, регулювання міграції.

ANNOTATION

Anna Vitaliivna Shevchenko, "Modern problems of population and international migration",
qualification work for the bachelor's degree in the specialty 292 International Economic Relations
according to the educational program "International Economic Relations"
Odessa National Economic University
Odessa, 2025

Bachelor's qualification work consists of three sections. The object of research is global demographic processes and international migration in the context of modern socio-economic development.

The work examines the theoretical and methodological foundations of the study of demographic changes and international migration, as well as their relationship with the socio-economic stability of states. The role of demographic factors in the formation of labor resources, population structure and labor market development is determined.

The article analyzes current demographic trends in developed and developing countries, reveals the scale, directions and causes of international migration, as well as its consequences for recipient and donor countries of the labor force. The impact of migration processes on economic growth, social integration, employment structure and state policy is assessed. The analysis of instruments for regulating international migration is carried out and strategic directions for its improvement are proposed.

Recommendations are proposed for adapting migration policy to the challenges of globalization and demographic development forecasts. Particular attention is paid to the Ukrainian context - the specifics of labor migration from Ukraine, migration risks, and the potential for the return of human capital are studied.

Keywords: population, demographic dynamics, international migration, labor migration, socio-economic development, migration policy, labor market, demographic challenges, globalization, integration processes, recipient countries, donor countries, migration regulation.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ	6
1.1. Сутність та особливості дослідження народонаселення	6
1.2. Концептуальні засади дослідження міжнародної міграції	11
1.3. Взаємодія демографічних процесів і міжнародної міграції у глобальному контексті	20
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ	32
2.1. Аналіз глобальних демографічних тенденцій та викликів	32
2.2. Аналіз структури та динаміки міжнародних міграційних потоків	38
2.3. Соціально-економічні наслідки демографічних змін і міграційних процесів для країн світу	52
Висновки до розділу 2	61
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ	65
3.1. Стратегії та механізми державної демографічної політики в умовах глобальних викликів	65
3.2. Перспективні напрями розвитку міжнародних міграційних процесів в Україні у повоєнний період	70
Висновки до розділу 3	75
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобальних трансформацій особливої актуальності набуває дослідження процесів народонаселення та міжнародної міграції як ключових факторів соціально-економічного розвитку країн. Демографічні зміни — зокрема старіння населення, зниження рівня народжуваності у розвинених державах, зростання чисельності у країнах, що розвиваються — формують нову структуру світової економіки та створюють тиск на системи охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення й ринку праці. Паралельно з цим міжнародна міграція, обумовлена як економічними та політичними, так і екологічними викликами, стає потужним чинником трансформації глобального середовища.

Міграційні потоки безпосередньо впливають на ринок праці, інвестиційний клімат, бюджетні системи та рівень соціальної інтеграції. З одного боку, країни-реципієнти отримують можливість поповнити дефіцит трудових ресурсів, зменшити навантаження на пенсійну систему та стимулювати зростання. З іншого боку, країни-донори робочої сили стикаються з проблемами відтоку людського капіталу, що ускладнює їхній економічний розвиток і посилює залежність від грошових переказів з-за кордону.

В умовах інтенсифікації міграційних процесів та геополітичної нестабільності важливим є розроблення ефективних механізмів регулювання міжнародної міграції, що базуються на принципах балансу інтересів, економічної ефективності та гуманітарних стандартів. Зважаючи на це, проблема взаємозв'язку демографічних змін і міграції набуває першочергового значення в сучасному науковому дискурсі та вимагає комплексного дослідження.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи. Метою кваліфікаційної роботи є аналіз сучасних тенденцій народонаселення та міжнародної міграції, оцінка їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країн у контексті глобалізації, а також формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики з урахуванням новітніх демографічних викликів.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- охарактеризувати сутність та значення демографічних процесів у сучасному світі;
- проаналізувати демографічні тенденції в розвинених країнах і країнах, що розвиваються;
- дослідити основні причини та наслідки міжнародної міграції у глобальному контексті;
- оцінити соціально-економічні наслідки міграційних процесів для країн-реципієнтів і країн-донорів робочої сили;
- визначити вплив міжнародної міграції на ринок праці та економічне зростання;
- проаналізувати інституційні механізми регулювання міграційних процесів на рівні держав та міжнародних організацій;
- запропонувати стратегічні напрями удосконалення міграційної політики;
- сформулювати прогноз розвитку демографічних процесів і міграційних потоків у середньо- та довгостроковій перспективі.

Об'єктом дослідження є глобальні демографічні процеси та міжнародна міграція в умовах сучасного соціально-економічного розвитку.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні та прикладні аспекти впливу народонаселення й міжнародної міграції на економічну стабільність, розвиток ринку праці та державну політику в контексті глобалізації.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи були застосовані такі методи наукового пізнання: аналіз і синтез — для опрацювання теоретичних основ міграційної політики; порівняльний і статистичний методи — для аналізу демографічних показників і динаміки міграційних процесів у різних регіонах світу; графічно-аналітичний метод — для візуалізації результатів дослідження; прогностичний метод — для розробки сценаріїв подальшого розвитку народонаселення й міграційних потоків.

Інформаційна база дослідження охоплює наукові праці українських та іноземних дослідників, серед яких слід відзначити роботи Дж. Коулмана, С. Кастлза,

Р. Кінга, а також О. Малиновської та І. Курганської, які займаються проблематикою міграції в українському контексті. У дослідженні використано статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики, аналітичні матеріали ООН, Міжнародної організації з міграції (МОМ), а також нормативно-правові акти, що регулюють демографічну та міграційну політику.

Публікації та апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи відображено у публікації: Шевченко А.В., Гусенко О.С. Світові тенденції демографії: сучасний стан та глобальні виклики. Збірник наукових робіт за підсумками студентської дистанційної науково-практичної конференції «Минуле. Сучасне. Майбутнє». Випуски 15. Одеса: ОНЕУ. 2025. С. 34-36.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, що налічує 73 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 91 сторінку. Робота містить 10 таблиць і 14 графіків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Сутність та особливості дослідження народонаселення

Народонаселення, або демографія, є однією з найдавніших і найважливіших галузей наукового знання, яка фокусується на вивченні людських спільнот і процесів, що впливають на їхній розвиток та існування. Сам термін "демографія" походить від двох грецьких слів: "demos" – народ, і "graphia" – опис. Це слово можна перекласти як "опис народу", однак сучасна демографія не обмежується лише описовою функцією. Вона перетворилася на складну науку, що включає глибокий аналіз різноманітних процесів, пов'язаних із населенням, і займається не лише їхнім вивченням, але й прогнозуванням майбутніх змін.

Щоб краще зрозуміти багатогранність терміну "народонаселення" та його значення у сучасній демографії, варто звернути увагу на підходи різних науковців до визначення цього поняття. Кожен із дослідників трактує народонаселення крізь призму своїх наукових пріоритетів та контексту дослідження, що дозволяє глибше зрозуміти його сутність і роль у соціально-економічному розвитку. Узагальнення цих визначень наведено в таблиці 1.1. нижче.

Таблиця 1.1.

Узагальнення сутності терміну народонаселення різними науковцями

Науковець	Визначення терміну "народонаселення"
Джон Граунт	Народонаселення – це сукупність осіб, що проживають на певній території, аналізується через показники народжуваності, смертності, міграції.
Томас Мальтус	Народонаселення зростає у геометричній прогресії, тоді як ресурси – в арифметичній, що може призвести до кризи перенаселення.
Олександр Малиновський	Народонаселення є демографічним ресурсом, який визначає соціально-економічний розвиток та адаптацію суспільства до глобальних змін.
Сергій Кастлз	Народонаселення впливає на демографічну стабільність через міграційні процеси та урбанізацію.
Іван Курганський	Народонаселення – це сукупність соціально-економічних показників, які забезпечують сталий розвиток суспільства та ринків праці.

Джерело: створено автором на основі [1]

Ця галузь науки досліджує питання народжуваності, смертності, міграції, а також структуру населення за різними критеріями: віком, статтю, соціальним становищем, рівнем освіти, національним складом тощо (рис. 1.1).

Рис.1.1. Дослідження народонаселення

Джерело: створено автором за [2].

Крім того, демографія аналізує взаємозв'язок між демографічними процесами та соціально-економічними умовами, визначаючи причини та наслідки змін у структурі населення. Демографічні дані та прогнози мають велике значення для формування ефективної політики у сфері охорони здоров'я, соціального захисту, ринку праці, освіти, а також для планування міського розвитку та розподілу ресурсів [2].

Науковці, що займаються демографією, використовують як кількісні, так і якісні методи дослідження. Кількісні методи дозволяють створювати точні статистичні моделі, що відображають тенденції в зміні населення. Наприклад, дані про народжуваність і смертність допомагають зрозуміти, як змінюється чисельність населення в тій чи іншій країні. Якісні методи дослідження, в свою чергу, дозволяють глибше розкрити причини цих змін та їх вплив на соціальні процеси.

Демографічні дослідження також грають важливу роль на міжнародному рівні, оскільки глобальні процеси міграції, зростання або скорочення населення можуть мати серйозні наслідки для всіх країн світу. Наприклад, міграційні кризи або демографічне старіння населення є ключовими викликами для багатьох розвинених країн, що потребують серйозних соціально-економічних перетворень.

Таким чином, демографія виступає як важливий інструмент для аналізу та управління процесами, що визначають як сучасний стан людства, так і його майбутній розвиток. Використання демографічних даних дозволяє урядам і міжнародним організаціям приймати зважені рішення у сферах економічної політики, соціального забезпечення та сталого розвитку.

Заглиблюючись у витоки демографічних досліджень, можна побачити, що перші спроби вивчення народонаселення виникли ще у Стародавньому світі. Наприклад, ще в Давньому Єгипті та Вавилоні переписи населення проводилися для визначення кількості підданих і обсягу оподатковуваних ресурсів. В античних Греції та Римі такі переписи використовувалися переважно для військових і фіскальних цілей, що заклало основи для майбутнього розвитку демографічних обліків.

Однак як наукова дисципліна демографія почала розвиватися у XVII столітті. Одним із засновників сучасної демографії вважається англійський учений Джон Граунт, який у 1662 році опублікував книгу "Природні та політичні спостереження, зроблені на підставі поховальних записок". У цій праці він аналізував дані про смертність у Лондоні, визначаючи причини смерті, структуру населення та вікові категорії, на основі чого зробив перші демографічні прогнози [3].

У XVIII-XIX століттях розвиток демографії продовжувався завдяки роботам таких вчених, як Томас Мальтус, який відомий своїми теоріями про взаємозв'язок між зростанням населення та наявністю ресурсів. Мальтус стверджував, що населення має тенденцію зростати у геометричній прогресії, тоді як ресурси збільшуються лише в арифметичній прогресії, що може призвести до перенаселення та кризи ресурсів.

Завдяки цьому стрімкому розвитку, демографія перетворилася на один із найважливіших інструментів для аналізу складних суспільних процесів. Від

точності демографічних досліджень сьогодні залежить не лише розуміння поточних тенденцій, але й прогнозування майбутніх змін, що мають значний вплив на економічну стабільність, соціальну політику та політичні рішення в глобальному масштабі. Її значення не можна переоцінити, оскільки вона включає в себе дослідження як кількісних змін у чисельності населення, так і якісних характеристик, які формують загальну картину розвитку суспільства. Різноманітність функцій демографії дозволяє глибоко вивчати питання природного руху населення, міграційні процеси, структуру населення та робити важливі прогнози щодо майбутніх демографічних змін [4].

1. Аналіз природного руху населення. Природний рух населення — це процеси народжуваності, смертності та природного приросту (або зменшення) населення. Вивчення цих аспектів дозволяє оцінити не тільки стан здоров'я населення, але й соціально-економічні умови життя у конкретній країні чи регіоні. Наприклад, високий рівень народжуваності може свідчити про слабку систему соціального захисту, тоді як низький рівень смертності пов'язаний із покращенням системи охорони здоров'я та підвищенням якості життя. Ці показники часто служать індикаторами успішності державної політики у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення.

2. Дослідження міграційних процесів. Міграція є одним із найбільш значущих факторів, що впливають на демографічні зміни у суспільстві. Вона може бути як внутрішньою, так і зовнішньою, і спричинена різноманітними чинниками: економічними, соціальними, політичними або екологічними. Міграція може як збагачувати країну трудовими ресурсами, так і створювати нові виклики, такі як інтеграція мігрантів або напруженість на ринку праці. Вивчення міграційних потоків є важливим для розробки державної політики, що дозволить країні максимально ефективно використовувати потенціал мігрантів і зменшувати негативні наслідки, пов'язані з міграційними процесами.

3. Вивчення структури населення. Демографія також охоплює дослідження вікової, статевої, освітньої та соціально-економічної структури населення. Ці дані мають ключове значення для прогнозування розвитку ринку праці, планування

системи освіти та розробки соціальних програм. Наприклад, старіння населення в багатьох розвинених країнах піднімає питання про стійкість пенсійних систем і необхідність у збільшенні витрат на охорону здоров'я. У країнах з високою часткою молодого населення важливим є розвиток робочих місць і освітньої інфраструктури. Дослідження соціально-економічної структури населення дозволяє визначити найбільш ефективні напрями економічного розвитку та стратегії боротьби з нерівністю.

4. Прогнозування демографічних змін. Прогнозування є однією з найважливіших функцій демографії. Аналізуючи існуючі тенденції, демографи можуть робити припущення щодо майбутніх змін у чисельності та структурі населення. Такі прогнози допомагають урядам і міжнародним організаціям планувати майбутні стратегії розвитку. Наприклад, зростання населення в певних регіонах може потребувати розширення інфраструктури — будівництва нових лікарень, шкіл та доріг. Водночас, зміни в чисельності та структурі населення можуть вплинути на споживання природних ресурсів і екологічну ситуацію, що робить демографічні прогнози важливим інструментом у розробці політики сталого розвитку [5].

Отже, демографія є незамінним джерелом інформації для планування соціально-економічних та політичних процесів. Вона забезпечує уряди та наукові кола необхідними даними для прийняття рішень, спрямованих на сталий розвиток суспільства та ефективне управління ресурсами. З огляду на це, її значення у сучасному світі продовжує зростати, адже вона сприяє не лише розумінню поточних викликів, а й прогнозуванню майбутнього людства. Для того щоб ефективно аналізувати ці процеси, необхідно розуміти основні поняття та категорії демографії, які формують базу для глибших досліджень у цій сфері.

По-перше, народжуваність — це показник, що відображає кількість народжених дітей на певну кількість населення за визначений період часу. Серед методів вимірювання народжуваності існують такі, як коефіцієнт народжуваності (відношення кількості народжених до загальної чисельності населення) та

коефіцієнт фертильності (відношення кількості народжених до кількості жінок репродуктивного віку).

По-друге, смертність — це показник, що відображає кількість смертей за певний період на певну кількість населення. Серед важливих демографічних показників смертності можна виокремити загальний коефіцієнт смертності, дитячу смертність і середню тривалість життя, які показують загальне здоров'я населення та рівень його соціального розвитку.

Третє поняття — це природний приріст, який визначається як різниця між кількістю народжених та померлих за певний період часу. Цей показник може бути як позитивним, так і негативним, в залежності від того, що переважає — народжуваність чи смертність.

Четверте важливе поняття — міграція, що означає переміщення людей між різними територіями. Міграція поділяється на внутрішню (всередині однієї країни) та зовнішню (між країнами). Міграційні процеси суттєво впливають на зміну чисельності населення та його розподіл по територіях, створюючи демографічний динамізм.

Нарешті, важливою концепцією є демографічний перехід. Це теорія, яка описує зміни у показниках народжуваності та смертності в процесі економічного та соціального розвитку суспільства. Вона включає чотири стадії, що ведуть від традиційного типу населення з високими рівнями народжуваності і смертності до сучасного типу з низькими рівнями цих показників.

Таким чином, основні поняття демографії є ключем до розуміння соціальних та економічних процесів, що відбуваються в суспільстві, і їхній вплив на населення.

1.2. Концептуальні засади дослідження міжнародної міграції

Міжнародна міграція є складним і багатогранним явищем, що передбачає переміщення людей через міжнародні кордони з метою тимчасового або постійного проживання в іншій країні. В умовах глобалізації, нерівномірного економічного розвитку, політичних конфліктів та екологічних проблем це явище набуло особливої актуальності. Міграція впливає на економічний, соціальний і культурний розвиток

країн, як відправників, так і приймачів мігрантів, створюючи серйозні політичні та гуманітарні виклики на глобальному рівні. Визначення міжнародної міграції ґрунтується на перетині національних кордонів, зміні місця проживання та правового статусу індивідів, а також різних причин, що спонукають до міграційних потоків. Міграція може бути як добровільною, коли особи свідомо обирають переїзд у пошуках кращих умов життя, так і вимушеною, коли переселення стає необхідним через політичні переслідування, війни або природні катастрофи.

Існує кілька основних типів міжнародної міграції (рис. 1.2), кожен із яких має свої специфічні причини, наслідки та вплив на приймаючі та відправляючі країни.

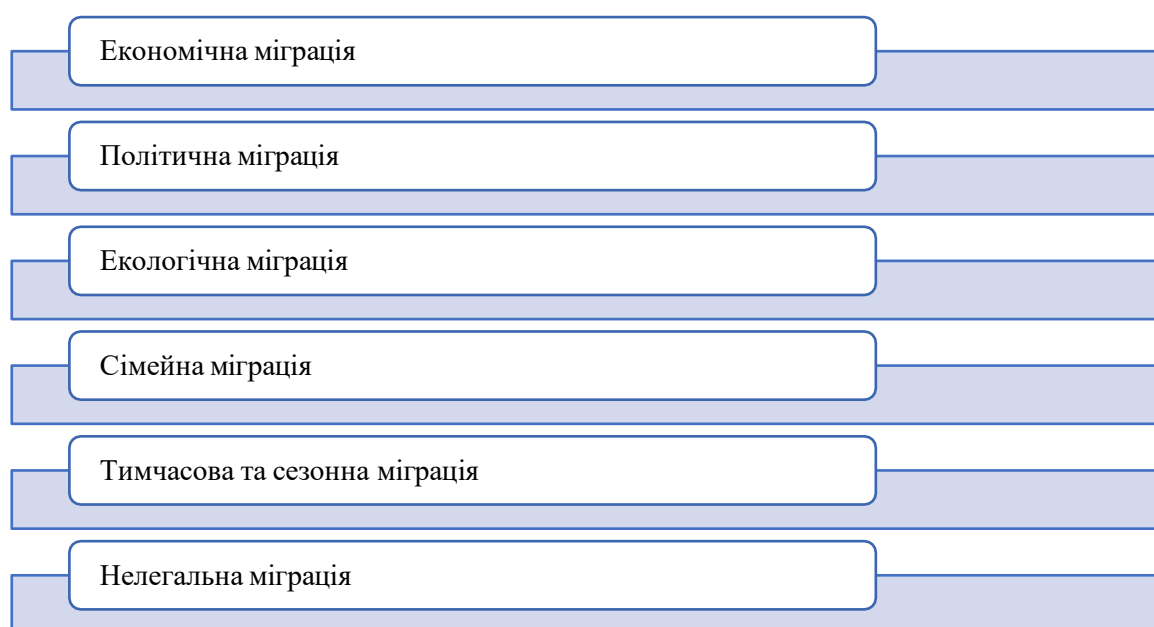

Рис. 1.2. Типи міжнародної міграції

Джерело: створено автором на основі [6]

Економічна міграція є найпоширенішою формою, і вона зазвичай відбувається через нерівномірний розподіл економічних ресурсів та можливостей між країнами світу. Люди, що вирішують мігрувати з економічних причин, часто стикаються з несприятливими умовами життя у своїх країнах, зокрема високим рівнем безробіття, низькими заробітними платами, обмеженими можливостями для професійного зростання та нестачею соціальних гарантій. Як наслідок, економічні мігранти шукають кращі можливості для себе та своїх сімей в економічно стабільніших регіонах, таких як Європейський Союз, Північна Америка, Австралія

чи деякі азійські країни. Економічна міграція може бути як тимчасовою, коли люди залишають свої країни на певний термін з метою заробітку, так і постійною, коли переселенці прагнуть залишитися в приймаючій країні назавжди, здобувши відповідний правовий статус. Проте економічна міграція нерідко супроводжується труднощами адаптації в новому середовищі, а також можливими соціальними конфліктами через конкуренцію за робочі місця з місцевими жителями.

Політична міграція, у свою чергу, зумовлюється політичними переслідуваннями, війнами та громадянськими конфліктами, що змушують людей шукати притулок у безпечніших країнах. Політичні мігранти — це переважно біженці, які через загрозу для свого життя та свобод не можуть залишатися у своїй рідній країні. Вони часто втікають від диктатур, репресій, порушень прав людини, релігійних чи етнічних переслідувань. Наприклад, під час сирійської громадянської війни, що розпочалася у 2011 році, мільйони сирійців були змушені покинути свої домівки і шукати притулку в країнах Європи, Туреччині та інших сусідніх державах. Така міграція супроводжується великими гуманітарними викликами як для самих мігрантів, так і для приймаючих держав, адже забезпечення умов для тимчасового або постійного проживання цих людей вимагає значних ресурсів та створює соціальне напруження [7].

Екологічна міграція є відносно новим феноменом, що набирає обертів у зв'язку з глобальними кліматичними змінами. Люди, що змушені покинути свої місця проживання через природні катастрофи, такі як засухи, повені, землетруси, або через поступову деградацію навколишнього середовища (пустелізацію, підвищення рівня світового океану тощо), стають екологічними мігрантами. Така міграція особливо актуальна для країн, які розташовані на узбережжях або в регіонах, що піддаються сильним кліматичним змінам, наприклад, у Бангладеш, Мальдівських островах, деяких районах Африки та Південної Азії. Екологічні мігранти часто не мають вибору і вимушені переселятися до сусідніх регіонів або країн, що створює додаткове навантаження на інфраструктуру та ресурси цих країн. Крім того, правовий статус екологічних мігрантів часто залишається невизначеним, оскільки міжнародне право ще не до кінця адаптоване до цього нового типу міграції.

Сімейна міграція є ще одним важливим видом міграційних потоків і зумовлена прагненням возз'єднатися з членами родини, які вже проживають за кордоном. У цьому випадку люди переселяються не стільки через економічні чи політичні причини, скільки через сімейні обставини. Наприклад, після міграції одного з членів сім'ї до іншої країни, решта членів родини часто також намагається переселитися для спільного проживання. Сімейна міграція є поширеною практикою у випадках, коли країни приймають мігрантів на підставі сімейного возз'єднання. Цей тип міграції також сприяє культурному обміну та інтеграції мігрантів у приймаючі суспільства, адже соціальна підтримка з боку членів родини полегшує адаптацію до нових умов життя.

Тимчасова та сезонна міграція має свої специфічні характеристики, оскільки передбачає переміщення людей на обмежений період часу для виконання певних видів робіт. Це особливо поширено в сільському господарстві, будівництві, туристичній індустрії та інших секторах, де попит на робочу силу є сезонним або тимчасовим. Наприклад, багато робітників із країн Східної Європи чи Латинської Америки щороку їдуть на сезонні роботи до Західної Європи чи США для збору врожаїв, роботи на будівельних майданчиках або надання послуг у туристичних зонах. Тимчасові мігранти, як правило, повертаються до своїх країн по завершенню контрактів, однак іноді такі переміщення можуть призвести до постійної міграції, якщо робітники вирішують залишитися в країні перебування. Сезонна міграція має свої переваги як для приймаючих країн, так і для самих мігрантів, оскільки забезпечує тимчасову робочу силу для економік, що потребують цього, і надає мігрантам можливість заробити гроші для підтримки своїх родин [8].

Нелегальна міграція є складною проблемою, яка виникає внаслідок порушення імміграційних законів і регламентів країни. Нелегальні мігранти, що в'їжджають у країну без відповідних документів або залишаються після закінчення терміну дії візи, стикаються з численними соціальними та правовими проблемами. Вони часто перебувають у незахищеному становищі, працюють у тіньовій економіці на низькооплачуваних та фізично важких роботах, позбавлені соціальних гарантій і медичного забезпечення. Нелегальна міграція також пов'язана з ризиками

експлуатації, включаючи торгівлю людьми, сексуальну експлуатацію та примусову працю. Водночас, приймаючі країни стикаються з труднощами контролю та управління такими потоками мігрантів, що створює потребу у вдосконаленні міграційного законодавства та посиленні прикордонного контролю. Однак варто зазначити, що жорсткі обмеження можуть призвести до ще більшої маргіналізації нелегальних мігрантів, роблячи їх ще більш уразливими перед експлуатацією та порушеннями прав людини.

Таким чином, кожен тип міжнародної міграції має свої особливості, що відображають різноманітні причини та наслідки цього глобального процесу. Економічні, політичні, екологічні, сімейні та правові аспекти міграції створюють складний соціально-економічний контекст, у якому розвиваються сучасні міграційні потоки.

Для вивчення міжнародної міграції використовуються різні теоретичні підходи, кожен із яких акцентує увагу на певних аспектах цього явища. Економічна теорія міграції пояснює цей процес через нерівномірний розподіл ресурсів та можливостей між країнами. Люди мігрують з регіонів з високим рівнем безробіття та низькими доходами до країн, де існують кращі можливості для працевлаштування та економічного зростання. У рамках цього підходу широко використовується концепція "штовхання" і "тягнення", яка описує, як негативні фактори в країні походження "штовхають" людей на виїзд, тоді як позитивні фактори в країні призначення "тягнуть" їх до себе [9].

Мікроекономічні теорії міграції зосереджуються на індивідуальних мотиваціях і рішеннях, які приймають мігранти. Згідно з неокласичними підходами, люди здійснюють раціональні рішення, зважуючи витрати та вигоди від міграції, включаючи економічні фактори, якість життя та соціальні умови. Теорія світової системи розглядає міжнародну міграцію в контексті глобалізації та розвитку світової економіки. Вона пояснює, що економічна інтеграція країн у світовий ринок створює міграційні потоки, зокрема з периферійних країн до економічно розвинених центрів. Інституційна теорія акцентує увагу на ролі міжнародних організацій та інститутів у регулюванні міграційних процесів. Вона підкреслює значення

міжнародних правових угод та політичних рішень, які впливають на міграцію. Теорія соціальних мереж пояснює міграцію через взаємозв'язки між мігрантами та їхніми рідними або знайомими, які вже проживають у країні призначення. Ці соціальні зв'язки спрощують процес переселення, знижують ризики та витрати, пов'язані з адаптацією в новій країні.

Фактори, що впливають на міжнародну міграцію (рис. 1.3), можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, причому їхнє комплексне поєднання визначає індивідуальні та колективні міграційні рішення.

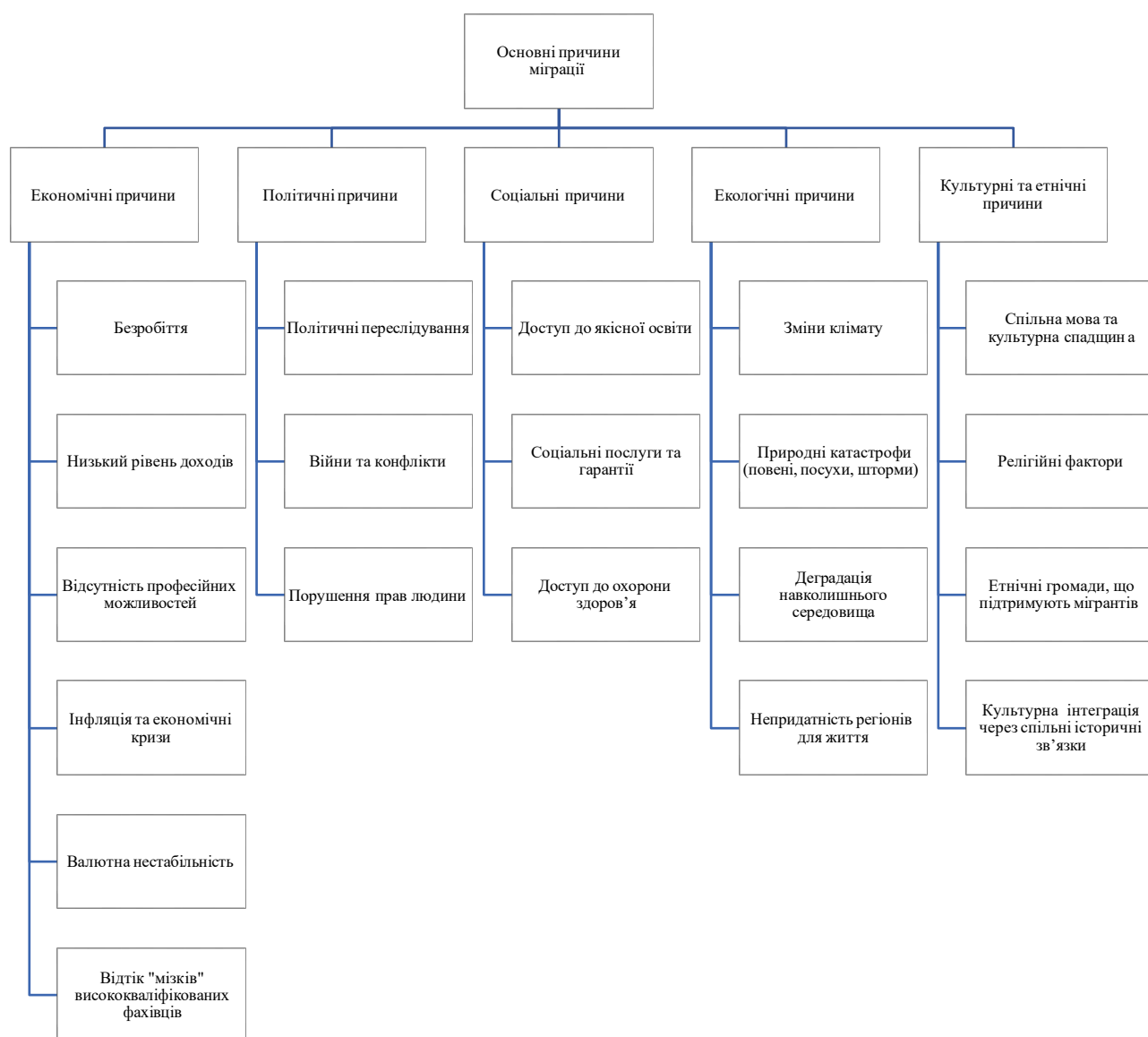

Рис. 1.3. Фактори, що впливають на міжнародну міграцію

Джерело: складено за [10]

Серед найбільш впливових є економічні фактори, які відіграють ключову роль у формуванні міграційних потоків. Люди, що проживають у країнах із низьким рівнем доходів, високим безробіттям і обмеженими економічними можливостями, часто прагнуть знайти кращі умови праці, вищі заробітні плати та кращі життєві стандарти. Економічна нерівність між розвиненими та країнами, що розвиваються, створює умови для міграції робочої сили, яка шукає доступ до більш вигідних ринків праці. Крім того, рівень інфляції, валютна нестабільність і економічні кризи можуть посилювати міграційні процеси, адже люди намагаються захистити свої фінансові ресурси та забезпечити стабільність для своїх родин. Відсутність можливостей для професійного розвитку в країні походження часто змушує висококваліфікованих фахівців, таких як інженери, лікарі, програмісти, шукати роботу за кордоном, де їхні навички та знання можуть бути оцінені на належному рівні. Таким чином, "відтік мізків" стає наслідком не тільки для відправляючих країн, але і важливим елементом економічного розвитку приймаючих держав, які можуть залучати талановитих фахівців для стимулювання власної економіки.

Політична нестабільність, війни, політичні переслідування та порушення прав людини є надзвичайно важливими зовнішніми факторами, що змушують людей залишати свої країни в пошуках безпеки та захисту. Біженці та особи, що шукають притулку, стають жертвами внутрішніх конфліктів, авторитарних режимів або етнічних, релігійних чи політичних репресій. Вони не мають можливості залишатися у своїй країні через реальні загрози їхньому життю або свободам. Політична міграція особливо помітна у регіонах з постійними військовими конфліктами, такими як Близький Схід або деякі частини Африки, де політичні режими не можуть гарантувати безпеку своїм громадянам. Важливо також зазначити, що політичні зміни, такі як зміни в урядах, диктаторські режими або порушення громадянських прав, можуть призводити до масових міграційних потоків у короткі терміни, що викликає глобальні гуманітарні кризи [11].

Соціальні фактори також мають суттєвий вплив на міграційні рішення людей. Доступ до охорони здоров'я, якісної освіти, соціальних послуг і гарантій, таких як пенсійне забезпечення, є важливими мотивами для міграції, особливо серед молодих

людей і сімей. У країнах із низьким рівнем соціальних послуг, обмеженим доступом до якісної медицини та освіти, люди прагнуть переселитися до регіонів, де ці послуги є надійнішими та доступнішими. Соціальні умови також можуть впливати на можливість мігрантів реалізувати свої професійні та особисті амбіції, адже у країнах із розвинутою соціальною інфраструктурою вони можуть отримати більше можливостей для розвитку і підтримки родин.

Одним із основних екологічних факторів, що змушує людей переселятися з небезпечних або непридатних для життя регіонів, є зміни клімату та природні катастрофи. Зміна клімату призводить до збільшення кількості природних катастроф, таких як повені, посухи, шторми, підвищення рівня моря, що створює загрозу для мільйонів людей, особливо в бідних країнах і прибережних регіонах. Екологічна міграція стає вимушеною, коли люди змушені тікати від наслідків кліматичних змін, що роблять їхнє проживання небезпечним або неможливим. Багато регіонів Африки, Південно-Східної Азії та островів Тихого океану страждають від зміни клімату, що змушує людей шукати безпечніші місця для проживання. Цей тип міграції став важливим викликом для світової спільноти, оскільки екологічні біженці часто не мають визнаного правового статусу, що ускладнює їхнє захист та інтеграцію в нові суспільства.

Культурні та етнічні фактори також мають значний вплив на міграційні процеси. Спільна мова, релігія або культурна спадщина можуть полегшити процес адаптації та інтеграції мігрантів у новій країні. Наприклад, люди з колишніх колоній часто обирають для міграції країни, де збереглися культурні та мовні зв'язки з їхньою рідною державою. Це спрощує інтеграцію, адже мовний бар'єр мінімізується, а культурні норми стають більш зрозумілими і прийнятними. Етнічні громади також грають важливу роль у підтримці новоприбулих мігрантів, надаючи їм соціальну, економічну і психологічну допомогу [12].

Регулювання міжнародної міграції здійснюється на різних рівнях, оскільки це багатогранне явище впливає на економіку, соціальну структуру і навіть національну безпеку держав. Кожна країна розробляє власну політику і законодавство щодо контролю міграційних потоків, зокрема щодо в'їзду, перебування та інтеграції

мігрантів. Важливим інструментом у регулюванні міграції є візова політика, яка встановлює правила щодо того, хто може в'їжджати до країни, з якою метою і на який термін. Візові системи можуть бути різними для туристів, студентів, працівників або біженців. Держави можуть також вводити квоти або спеціальні програми для залучення висококваліфікованих працівників, які можуть сприяти розвитку економіки і заповненню дефіциту робочої сили у певних секторах.

Багато країн, особливо ті, що мають високий рівень економічного розвитку, створюють програми для залучення кваліфікованих працівників із-за кордону. Це включає видачу робочих віз, створення сприятливих умов для отримання дозволу на проживання і навіть надання громадянства тим, хто робить вагомий внесок в економіку країни. Такий підхід дозволяє країнам, які стикаються з демографічними проблемами або браком кваліфікованої робочої сили, стимулювати економічне зростання та підвищувати продуктивність праці.

Інтеграційна політика є важливою складовою регулювання міграції, адже вона спрямована на полегшення адаптації мігрантів у новому середовищі. Для цього розробляються спеціальні програми, які забезпечують доступ мігрантів до освіти, медичних послуг, ринку праці та соціального захисту. Інтеграційні заходи включають мовні курси, професійну підготовку, а також підтримку в пошуку житла і роботи. Ефективна інтеграційна політика є запорукою успішної соціальної і економічної інтеграції мігрантів, що сприяє зниженню соціального напруження і покращенню соціальної згуртованості в суспільстві.

Міжнародні угоди та договори, такі як Конвенція ООН про статус біженців, також відіграють ключову роль у захисті прав мігрантів і біженців. Ці міжнародні документи гарантують основні права та свободи для тих, хто змушений покинути свою країну через переслідування або конфлікти. Вони забезпечують можливість отримання політичного притулку та доступ до гуманітарної допомоги. Міжнародне співтовариство, зокрема через організації як ООН, Міжнародну організацію міграції (МОМ) та інші, активно працює над вдосконаленням механізмів для регулювання міграційних потоків і забезпечення захисту прав мігрантів на глобальному рівні [13].

Таким чином, регулювання міжнародної міграції є складним і багаторівневим процесом, що вимагає співпраці як на національному, так і на міжнародному рівнях. Ефективні міграційні політики та міжнародні угоди допомагають зберігати баланс між забезпеченням прав мігрантів і захистом національних інтересів держав, що приймають мігрантів, сприяючи водночас економічному та соціальному розвитку.

Таким чином, міжнародна міграція є важливим та багатогранним процесом, що має суттєвий вплив на розвиток сучасного світу. Вивчення її концептуальних засад дозволяє зрозуміти причини та наслідки міграційних процесів, що є необхідним для розробки ефективної політики регулювання міграції на національному та міжнародному рівнях.

1.3. Взаємодія демографічних процесів і міжнародної міграції у глобальному контексті

Взаємодія демографічних процесів і міжнародної міграції у сучасному світі є надзвичайно складним і багатогранним явищем, яке глибоко впливає на соціально-економічний розвиток окремих країн, а також на міжнародні відносини. Зростання глобальної взаємозалежності, економічних інтеграційних процесів, демографічних змін і міграційних потоків формує нові виклики для країн як у ролі джерел мігрантів, так і приймаючих країн. У цьому контексті міжнародна міграція є не тільки наслідком демографічних процесів, але й важливим інструментом для корекції демографічних дисбалансів, що виникають в окремих регіонах.

Демографічні процеси є невід'ємною частиною суспільного розвитку, адже вони охоплюють ключові аспекти, які визначають динаміку та стан населення. До них належать народжуваність, смертність, природний приріст, тривалість життя, вікова та статева структура населення, а також урбанізація. Ці процеси виступають основою для аналізу соціально-економічного стану як окремих країн, так і регіонів у глобальному масштабі. Саме вони визначають потреби в освітніх, медичних та економічних ресурсах, а також напрями формування політики управління населенням.

У глобальному контексті демографічні чинники суттєво впливають на формування міграційних потоків, оскільки нерівномірний розподіл ресурсів і демографічних показників між регіонами створює передумови для переміщення населення. Наприклад, у країнах із високими темпами народжуваності, таких як більшість держав Африки, Південної Азії та Латинської Америки, спостерігається демографічний вибух, що формує значний надлишок молодого населення. Цей демографічний феномен, хоча й може бути економічним активом у довгостроковій перспективі, наразі створює значний тиск на ринок праці, системи освіти та охорони здоров'я [14].

Зокрема, надлишок молодого населення призводить до зростання рівня конкуренції на ринку праці, обмежуючи можливості працевлаштування для значної кількості людей. У країнах, що розвиваються, відсутність достатньої кількості робочих місць часто стає причиною високого рівня безробіття серед молоді. Освітні системи також не завжди можуть забезпечити необхідний рівень доступу та якості освіти, що ще більше обмежує можливості молодих людей інтегруватися в сучасну економіку. У свою чергу, системи охорони здоров'я стикаються з надмірним навантаженням через велику кількість населення, зокрема молодих сімей і дітей, які потребують медичних послуг.

Такі соціально-економічні труднощі часто змушують молодих людей у цих країнах шукати кращі можливості за кордоном. Вони емігрують до більш розвинених країн у пошуках стабільного працевлаштування, вищого рівня доходів, доступу до якісної освіти та медичного обслуговування. Міграційні потоки, викликані такими демографічними процесами, мають значний вплив на глобальні демографічні структури та ринки праці. Наприклад, міграція молоді з країн Африки до Європи або Південної Азії до Близького Сходу змінює баланс робочої сили у цих регіонах, створюючи як нові можливості, так і виклики для приймаючих країн.

У країнах із низьким рівнем народжуваності та старіючим населенням, таких як Японія, Німеччина, Італія та більшість держав Європейського Союзу, демографічна ситуація характеризується значним скороченням чисельності працездатного населення. Це створює серйозні виклики для ринку праці, оскільки

дедалі більший відсоток літніх людей потребує пенсійного забезпечення та медичних послуг, водночас зменшується кількість молодих людей, які можуть забезпечувати їх фінансування через систему податків. Внаслідок цього знижується загальна економічна активність, сповільнюється економічне зростання, а соціальні системи зазнають перевантаження.

Демографічна криза, зумовлена низьким рівнем народжуваності, є довгостроковою проблемою, адже для її подолання потрібні десятиліття структурних змін. Природний приріст у цих країнах часто є негативним, а спроби стимулювати народжуваність за допомогою державних програм, таких як фінансова підтримка сімей, розширення доступу до дитячих садків і субсидії на житло, дають результати лише у віддаленій перспективі. Натомість зростання частки літніх людей у населенні потребує негайних заходів, щоб уникнути дефіциту робочої сили, який може призвести до стагнації окремих галузей економіки.

У такому контексті міжнародна міграція стає важливим інструментом для компенсації демографічних дисбалансів. Прийом мігрантів із країн із високим рівнем народжуваності дозволяє залучити працездатну молодь, яка не лише допомагає заповнити вакансії на ринку праці, але й сприяє оновленню економічних процесів. Мігранти часто займають робочі місця, на які бракує місцевих працівників, особливо у таких секторах, як сільське господарство, будівництво, догляд за літніми людьми та сфера послуг. Завдяки цьому економіка залишається конкурентоспроможною, а пенсійні системи отримують додаткові внески.

Окрім цього, приплив мігрантів сприяє зниженню навантаження на соціальні системи. Молоді працівники, які приїжджають у країну, не тільки сплачують податки, але й зазвичай менше користуються соціальними пільгами, такими як пенсії чи медичне страхування, принаймні на перших етапах свого перебування. Це дозволяє спрямувати більше ресурсів на підтримку літнього населення. Наприклад, у Німеччині та Італії, де частка осіб старшого віку є однією з найвищих у світі, внесок мігрантів у фінансування соціальних програм має критичне значення [15].

Міжнародна міграція також впливає на культурне оновлення суспільства. Нові громади привносять інновації, підприємницький дух і різноманіття, що позитивно

позначається на динаміці соціального та економічного життя. Проте інтеграція мігрантів вимагає продуманої політики, яка забезпечує доступ до освіти, мовних курсів, професійного навчання та адаптації до місцевих умов. Лише за таких умов можна досягти балансу між потребами ринку праці та соціальною згуртованістю.

Таким чином, у країнах із демографічною кризою міграція стає не лише бажаною, але й життєво необхідною для підтримки їх економічного та соціального розвитку. Ефективна міграційна політика здатна не лише вирішити проблему дефіциту робочої сили, але й забезпечити стабільність пенсійних і медичних систем, створюючи умови для довготривалого процвітання.

Одним із найважливіших демографічних процесів, що взаємодіють із міжнародною міграцією, є старіння населення. Цей процес характерний для багатьох розвинених країн, де збільшення тривалості життя та суттєве зниження рівня народжуваності спричиняють помітне зростання частки літніх людей у загальній структурі населення. Уряди таких країн стикаються з численними викликами, оскільки старіння населення веде до зростання витрат на охорону здоров'я, пенсійне забезпечення та соціальні програми, спрямовані на підтримку літніх осіб. Особливо відчутним є дефіцит робочої сили в галузях, які безпосередньо пов'язані з обслуговуванням літніх людей, зокрема в системі охорони здоров'я, догляду за людьми похилого віку та соціальних послуг.

У цьому контексті мігранти відіграють важливу роль як основна сила, що заповнює вакансії у цих секторах. Вони часто готові виконувати роботи, які вважаються малопринавливими для місцевого населення, забезпечуючи тим самим функціонування критично важливих сфер. Наприклад, у багатьох європейських країнах значна кількість мігрантів працює як медичні працівники, доглядальники або персонал у спеціалізованих установах для літніх людей. Їхня праця не лише підтримує життєздатність соціальної інфраструктури, а й сприяє покращенню якості обслуговування літнього населення. Для багатьох країн Європейського Союзу, таких як Німеччина, Італія чи Франція, залежність від трудових ресурсів, що постачаються мігрантами, стає ключовим фактором забезпечення стійкості соціальних систем.

З іншого боку, у багатьох країнах Африки, Південної Азії та Латинської Америки спостерігається протилежна тенденція – демографічний вибух, що призводить до перевантаження ринку праці. Високий рівень народжуваності у поєднанні з обмеженими можливостями економічного розвитку та низьким рівнем інфраструктури створює ситуацію, коли молодь не може знайти роботу або отримати належну освіту. Як наслідок, ці країни стають джерелом великих міграційних потоків, спрямованих до розвинених регіонів світу.

Міжнародна міграція для цих людей стає шансом на краще життя, можливістю отримати стабільне працевлаштування, вищі доходи та доступ до базових соціальних благ. Багато молодих людей з цих регіонів переїжджають до Європи, Північної Америки чи Близького Сходу, де їхня праця має попит у таких секторах, як будівництво, сільське господарство, транспорт і сфера послуг. Окрім того, мігранти активно підтримують свої сім'ї в країнах походження через грошові перекази, які стають вагомим джерелом доходів для багатьох домогосподарств [16].

Грошові перекази, які мігранти надсилають додому, є важливим економічним чинником для багатьох країн-емітентів. Наприклад, у таких країнах, як Філіппіни, Непал чи Бангладеш, ці перекази становлять значну частину валового внутрішнього продукту (ВВП) і забезпечують фінансування базових потреб, таких як харчування, освіта та медичне обслуговування. Окрім цього, такі кошти можуть використовуватися для інвестицій у дрібний бізнес або розвиток сільського господарства, сприяючи економічному зростанню на місцевому рівні. У багатьох випадках фінансова підтримка від мігрантів допомагає пом'якшити соціальну нерівність та створює передумови для стабільності в країнах, звідки відбувається міграція.

Таким чином, старіння населення в розвинених країнах і демографічний вибух у країнах, що розвиваються, формують глобальну динаміку міграційних процесів. Взаємодія цих двох протилежних демографічних тенденцій створює нові можливості та виклики як для країн-реципієнтів, так і для країн-емітентів. Це підкреслює важливість розробки комплексної міграційної політики, яка б сприяла

інтеграції мігрантів у приймаючі суспільства та максимальному використанню їхнього економічного потенціалу.

Урбанізація є одним із ключових процесів, що впливає на демографічну динаміку та взаємодіє з міжнародною міграцією. Переміщення населення з сільських до міських районів спостерігається у багатьох країнах і є наслідком прагнення людей покращити свої життєві умови, отримати доступ до якіснішої освіти, охорони здоров'я та кращих економічних можливостей. Урбанізація часто виступає першим етапом у міграційному процесі, коли люди, оселившись у великих містах своєї країни, накопичують необхідний досвід, ресурси та знання, які згодом дозволяють їм ухвалити рішення про міжнародну міграцію.

Пошук кращих умов для життя є основним мотивом для багатьох людей, які спочатку переміщуються до внутрішніх урбаністичних центрів. Великі міста, як правило, пропонують більше можливостей для працевлаштування у різних секторах економіки, таких як промисловість, будівництво, сфера послуг і торгівля. Водночас вони забезпечують доступ до сучасної інфраструктури, включаючи транспорт, медичні установи, навчальні заклади та розвинену культурну інфраструктуру. Ці фактори роблять урбанізовані райони магнітом для сільського населення, яке прагне підвищити свій життєвий рівень [17].

Проте міграція до великих міст не завжди задовольняє потреби мігрантів у повному обсязі. Перенаселеність, високий рівень конкуренції на ринку праці, недостатня кількість доступного житла та зростання вартості життя у мегаполісах часто спонукають людей шукати альтернативні варіанти. У таких випадках міжнародна міграція стає логічним наступним кроком, який дає змогу досягти вищих стандартів життя. Зокрема, люди, які не можуть знайти належної роботи у внутрішніх містах, шукають можливості за кордоном, де вони можуть працевлаштуватися у галузях, що відчувають дефіцит робочої сили.

Урбанізація також безпосередньо формує попит на робочу силу у великих містах, який часто задовольняється за рахунок міжнародних мігрантів. Міста швидко розвиваються, і їхня інфраструктура постійно потребує модернізації, що створює потребу у кваліфікованих і некваліфікованих працівниках. Наприклад,

будівництво житлових і комерційних будівель, розвиток транспортної мережі, функціонування сфери послуг, таких як громадське харчування чи клінінг, значною мірою залежать від праці мігрантів. Ці робочі місця часто не є привабливими для місцевого населення через низький рівень оплати праці чи важкі умови роботи, тому їх займають мігранти, які готові працювати в таких умовах.

Крім того, у багатьох мегаполісах міжнародні мігранти стають невід'ємною частиною економічного та соціального життя. Їхній внесок у міську економіку є значним, адже вони виконують важливі функції, забезпечуючи стабільну роботу підприємств та організацій. Наприклад, у таких містах, як Лондон, Париж чи Нью-Йорк, значний відсоток працівників у сфері послуг, транспорту, охорони здоров'я та будівництва складають мігранти. Їхня діяльність сприяє економічному зростанню та збагаченню культурного середовища.

Однак швидка урбанізація також створює низку викликів, які потрібно враховувати при формуванні міграційної політики. Перенаселеність міст, зростання рівня забруднення, нерівномірний доступ до послуг і збільшення соціальної напруженості між місцевим населенням та мігрантами можуть стати серйозними проблемами. Для їх подолання необхідно впроваджувати стратегії, спрямовані на забезпечення інтеграції мігрантів, розвиток міської інфраструктури та створення рівних можливостей для всіх мешканців.

Міжнародна міграція істотно змінює соціальну та культурну структуру населення країн, які є приймачами значних міграційних потоків. У багатьох європейських містах частка мігрантів у населенні є досить високою, що перетворює їх на важливу складову місцевої громади. Наприклад, такі міста, як Берлін, Лондон, Париж чи Амстердам, відомі своєю мультикультурністю, яка сформувалася завдяки активному переселенню людей з різних країн. Мігранти беруть активну участь у всіх сферах життя – від економіки до культури, сприяючи створенню нових підприємств, розвитку ринків праці та збагаченню місцевої культурної палітри [18].

Внесок мігрантів у місцеву економіку є одним із найважливіших аспектів їхньої інтеграції. Вони працюють у різних галузях, заповнюючи вакансії, які часто не приваблюють місцеве населення, особливо в таких сферах, як будівництво,

громадське харчування, клінінгові послуги чи догляд за літніми людьми. Їхня діяльність сприяє економічному зростанню та підвищенню продуктивності праці. Крім того, мігранти нерідко започатковують власний бізнес, що стимулює підприємництво та створює нові робочі місця.

Культурний вплив мігрантів також є значним. Їхня присутність збагачує приймаючі країни новими традиціями, кухнею, мистецтвом, музикою та іншими елементами культурної спадщини. Це сприяє формуванню мультикультурного середовища, яке не лише розширює горизонти місцевих громадян, а й робить міста привабливішими для туристів. Наприклад, численні фестивалі, ресторани з етнічною кухнею чи культурні заходи, організовані мігрантами, стають невід'ємною частиною міського життя.

Однак процес інтеграції мігрантів не завжди проходить гладко. Соціальні та культурні відмінності, такі як мова, звичаї чи релігійні погляди, можуть створювати бар'єри у спілкуванні та взаємодії. Мовні бар'єри ускладнюють працевлаштування, отримання освіти та доступ до соціальних послуг, що може призводити до ізоляції мігрантів. У деяких випадках дискримінація чи упередження з боку місцевого населення створюють додаткові труднощі для успішної адаптації. Це вимагає впровадження програм з інтеграції, які включають мовні курси, професійну підготовку, освітні програми та заходи для підтримки міжкультурного діалогу.

Окрім культурного та соціального впливу, важливим аспектом міжнародної міграції є економічні наслідки для країн, звідки походять мігранти. Грошові перекази, які вони надсилають додому, відіграють ключову роль у підтримці економік країн із низьким рівнем доходів. Для багатьох родин ці перекази є основним джерелом доходу, яке забезпечує базові потреби, такі як харчування, медичне обслуговування та освіта. У багатьох країнах, наприклад, Філіппінах, Індії чи Непалі, грошові перекази становлять значну частку валового внутрішнього продукту, підтримуючи економічну стабільність.

Крім безпосереднього покращення матеріального становища, ці фінансові ресурси сприяють розвитку місцевої економіки. Родини мігрантів можуть використовувати отримані кошти для відкриття малого бізнесу, розвитку сільського

господарства, інвестування у виробництво чи будівництво житла. Це створює нові робочі місця та зменшує рівень безробіття на місцевому рівні, що у довгостроковій перспективі може знижувати потребу у міграції [20].

Однак залежність від грошових переказів також має свої ризики. Зокрема, економіки країн-емітентів можуть стати занадто залежними від зовнішніх доходів, що робить їх уразливими до глобальних економічних криз чи змін у міграційних потоках. Тому важливо використовувати ці ресурси для розвитку інфраструктури, освіти та створення нових можливостей для працевлаштування, що сприятиме зменшенню відтоку населення.

Глобальні зміни клімату та екологічні катастрофи стають все більш помітними факторами, що впливають на міграційні потоки у сучасному світі. Підвищення рівня моря, опустелювання, тривалі посухи, руйнівні шторми та інші природні явища, пов'язані зі зміною клімату, змушують мільйони людей покидати свої домівки. Ці явища часто призводять до деградації навколишнього середовища, втрати придатних для життя територій і зниження можливостей для ведення сільського господарства. Регіони, які найбільше потерпають від цих змін, – це острови Тихого океану, деякі країни Африки, Азії та Південної Америки.

Однією з найпомітніших загроз є підвищення рівня моря, яке вже ставить під загрозу існування цілих країн, таких як Мальдівські острови чи острівні держави в Карибському басейні. Жителі цих регіонів змушені шукати безпечніші місця для проживання, але їх переселення пов'язане з численними труднощами. По-перше, екологічні мігранти часто не мають офіційного статусу, який би гарантував їм доступ до захисту, що надається політичним біженцям. Це створює серйозні правові проблеми, адже на міжнародному рівні не існує чітких угод чи норм, які б регулювали права та обов'язки таких мігрантів.

Окрім того, посухи та деградація земель, викликані кліматичними змінами, впливають на традиційні способи життя багатьох громад. Наприклад, у регіонах Сахель в Африці зростання частоти та тривалості посух призводить до зменшення врожаїв, скорочення доступу до питної води та виснаження природних ресурсів. Це змушує людей залишати свої домівки, переміщуючись спочатку у більш придатні

для життя регіони, а згодом – за межі своїх країн. Подібна ситуація спостерігається і в Південній Азії, де через постійні повені та ерозію ґрунтів великі території стають непридатними для проживання.

Екологічна міграція стає серйозним викликом для міжнародного співтовариства. Відсутність чітко визначеного статусу та механізмів підтримки таких мігрантів робить їх надзвичайно вразливими. Вони часто стикаються з дискримінацією, нестачею доступу до базових послуг, таких як житло, медичне обслуговування та освіта, а також ризикують потрапити у тіньовий ринок праці чи стати жертвами експлуатації. У цьому контексті необхідно розробляти комплексні підходи до управління екологічною міграцією, які включають створення правового статусу для таких осіб, розширення міжнародної співпраці та впровадження програм адаптації до кліматичних змін.

Взаємодія демографічних процесів і міжнародної міграції є складним і багатоплановим явищем, що визначає розвиток сучасного суспільства. Зміни у народжуваності, смертності, старінні населення, урбанізації та глобальні виклики, такі як зміна клімату, формують нові міграційні потоки. Ці потоки не лише впливають на демографічну структуру країн-реципієнтів, але й змінюють соціально-економічний ландшафт країн-емітентів. Наприклад, у країнах, що втрачають велику кількість працездатного населення, посилюється економічний занепад і зростають соціальні проблеми. Водночас країни, які приймають мігрантів, стикаються з викликами інтеграції новоприбулих, що вимагає значних ресурсів і політичної волі [21].

Для ефективного управління міграційними потоками, викликаними кліматичними змінами та іншими демографічними чинниками, необхідні скоординовані зусилля на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Важливим аспектом є розробка стратегії сталого розвитку, яка передбачає створення умов для адаптації до кліматичних змін у країнах походження мігрантів, стимулювання економічного зростання, покращення соціальної інфраструктури та зменшення вразливості населення. Лише такі комплексні підходи дозволять забезпечити стабільність і сталість у глобальному масштабі, а також захистити

права мільйонів людей, які змушені залишати свої домівки через екологічні виклики.

Висновки до розділу 1

У першому розділі роботи було розглянуто основні теоретико-методологічні засади дослідження народонаселення та міжнародної міграції, які є фундаментом для розуміння складних соціально-економічних і демографічних процесів, що формують сучасний глобалізований світ.

Дослідження народонаселення дає змогу оцінити динаміку ключових демографічних показників, таких як народжуваність, смертність, природний приріст, тривалість життя, вікова та статева структура населення. Ці аспекти дозволяють прогнозувати демографічні зміни у різних регіонах світу та формувати ефективні стратегії управління населенням. Особлива увага приділяється відмінностям між демографічними процесами у розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Зокрема, високі показники народжуваності у країнах Африки та Південної Азії часто призводять до надлишку молодого населення, який створює тиск на соціальні системи та ринки праці. Натомість розвинені країни, такі як Японія чи держави Європейського Союзу, стикаються із викликами старіння населення та дефіциту робочої сили, що потребує залучення мігрантів для збереження економічної стабільності.

Міжнародна міграція відіграє важливу роль у сучасних демографічних процесах. Її основними рушійними факторами є економічні, соціальні, політичні та екологічні причини. Нерівність у рівнях життя, безробіття, політичні конфлікти та порушення прав людини залишаються головними мотивами для переселення. Крім того, зміни клімату та екологічні катастрофи все частіше стають причиною міграційних потоків, що створює нові виклики для міжнародного співтовариства.

У процесі аналізу було встановлено, що демографічні зміни, такі як старіння населення, урбанізація та високий рівень народжуваності в країнах, що розвиваються, мають тісний зв'язок із міграційними процесами. Старіння населення

в розвинених країнах збільшує попит на робочу силу у таких галузях, як охорона здоров'я та соціальні послуги, що робить мігрантів важливим ресурсом для функціонування соціальних систем. Водночас країни, які втрачають значну частину працездатного населення через міграцію, часто стикаються з економічними і соціальними труднощами.

Крім того, міжнародна міграція впливає на соціальну та культурну структуру приймаючих країн, сприяючи формуванню мультикультурного середовища, але також породжуючи виклики інтеграції мігрантів. Такі проблеми, як мовні бар'єри, дискримінація та адаптація до нових умов життя, вимагають продуманих політик інтеграції. Грошові перекази, які мігранти надсилають до своїх країн походження, є важливим джерелом доходу для домогосподарств і сприяють економічному розвитку країн-емітентів.

Таким чином, взаємодія народонаселення та міжнародної міграції є складним і багатоплановим явищем, яке потребує комплексного підходу для розробки ефективних стратегій управління. Розуміння цих процесів є надзвичайно важливим для створення умов сталого розвитку суспільств як на національному, так і на глобальному рівнях.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

2.1. Аналіз глобальних демографічних тенденцій та викликів

Глобальні демографічні процеси є потужною силою, яка формує соціальну, економічну, політичну й екологічну динаміку сучасного світу. Вони впливають на всі рівні функціонування суспільства — від локальних громад до глобальних ринків. Демографічні зміни визначають напрями розвитку країн, структуру зайнятості, попит на ресурси та послуги, рівень життя населення й навіть стратегії політичного управління. У ХХІ столітті такі явища, як старіння населення, зростання чисельності в країнах, що розвиваються, масова урбанізація та міжнародна міграція, стали не лише об'єктами досліджень, а й джерелом численних викликів, які потребують системної та скоординованої відповіді.

Однією з ключових тенденцій є стрімке старіння населення в розвинених країнах (рис.2.1). Це явище, що на перший погляд є позитивним свідченням про високий рівень медицини, тривалості життя й якості соціального забезпечення, насправді створює складні виклики для економіки та соціальних інститутів.

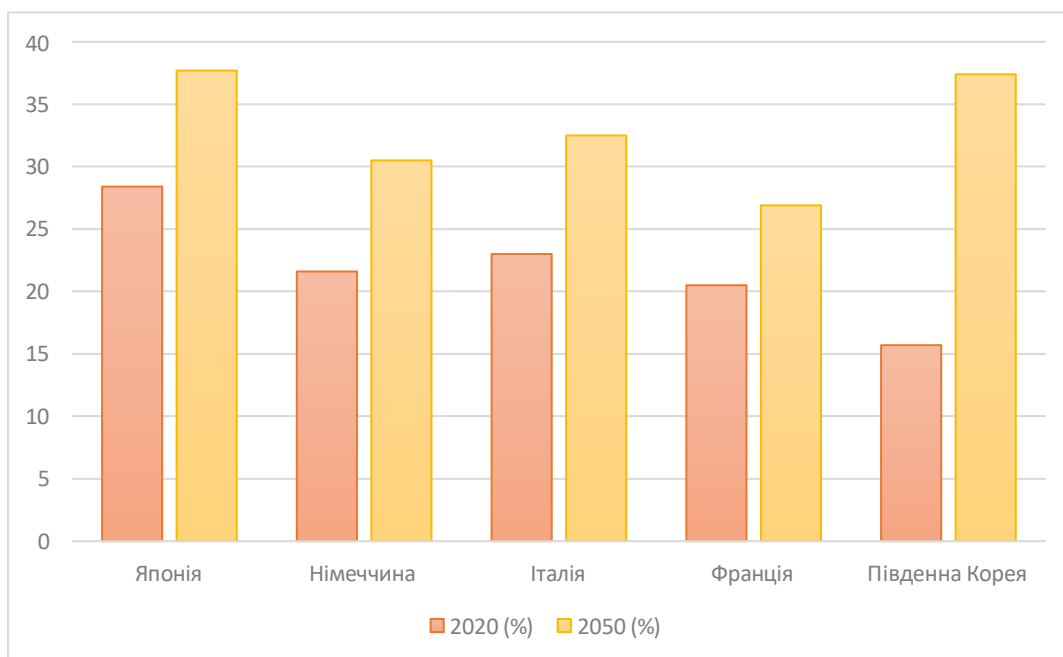

Рис. 2.1. Старіння населення: 2020 р. проти 2050 р.

Джерело: складено за [22]

Статистика демонструє, що у 2020 році частка людей віком понад 65 років у Японії становила 29,1%, у Німеччині — 22%, в Італії — 23,2%, у Франції — 21,3%, а в Південній Кореї — 17,5%. Прогнози до 2050 року свідчать про подальше зростання цього показника: до 35,3% у Японії, 30,4% у Німеччині, 32,8% в Італії, 29,4% у Франції та до 37,4% у Південній Кореї. Таким чином, старіння населення набуває незворотного характеру [22].

Причинами цього явища є зниження рівня народжуваності, що спостерігається внаслідок змін у соціальних нормах, трансформації ролі жінки в суспільстві, урбанізації, високих витрат на виховання дітей та прагнення до особистісного й професійного розвитку. З іншого боку, розвиток медичних технологій, покращення умов праці та зростання якості медичного обслуговування сприяли збільшенню тривалості життя. Проте цей позитивний тренд створює економічне навантаження: зменшення частки працездатного населення призводить до дефіциту на ринку праці, зниження продуктивності, скорочення надходжень до пенсійних фондів та зростання видатків на охорону здоров'я.

Уряди багатьох країн уже зараз змушені реформувати пенсійні системи, переглядати вік виходу на пенсію, стимулювати зайнятість серед осіб похилого віку та впроваджувати стратегії «активного старіння». Іншим важливим інструментом є залучення молодих і кваліфікованих мігрантів, які можуть частково компенсувати дефіцит робочої сили. Однак ефективна інтеграція мігрантів вимагає добре продуманих політик, зокрема в галузі освіти, культури, ринку праці й громадянських прав.

На протилежному полюсі демографічного спектра знаходяться країни з надзвичайно високими темпами зростання чисельності населення, переважно в регіонах Глобального Півдня. За даними на 2020 рік, населення Африки становило 1,34 млрд. осіб, а до 2050 року очікується його збільшення до 2,5 млрд. У Південній Азії — з 1,86 млрд. до 2,2 млрд., а в Латинській Америці — з 653 до 738 млн. (рис. 2.2). Це явище має потенційно подвійний вплив: з одного боку, воно створює «демографічне вікно можливостей», адже молоде працездатне населення може стати

рушієм інновацій, економічного зростання, споживчого попиту та розширення внутрішніх ринків. Але з іншого боку, воно потребує колосальних інвестицій у сфери освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва, енергетики та інфраструктури [23].

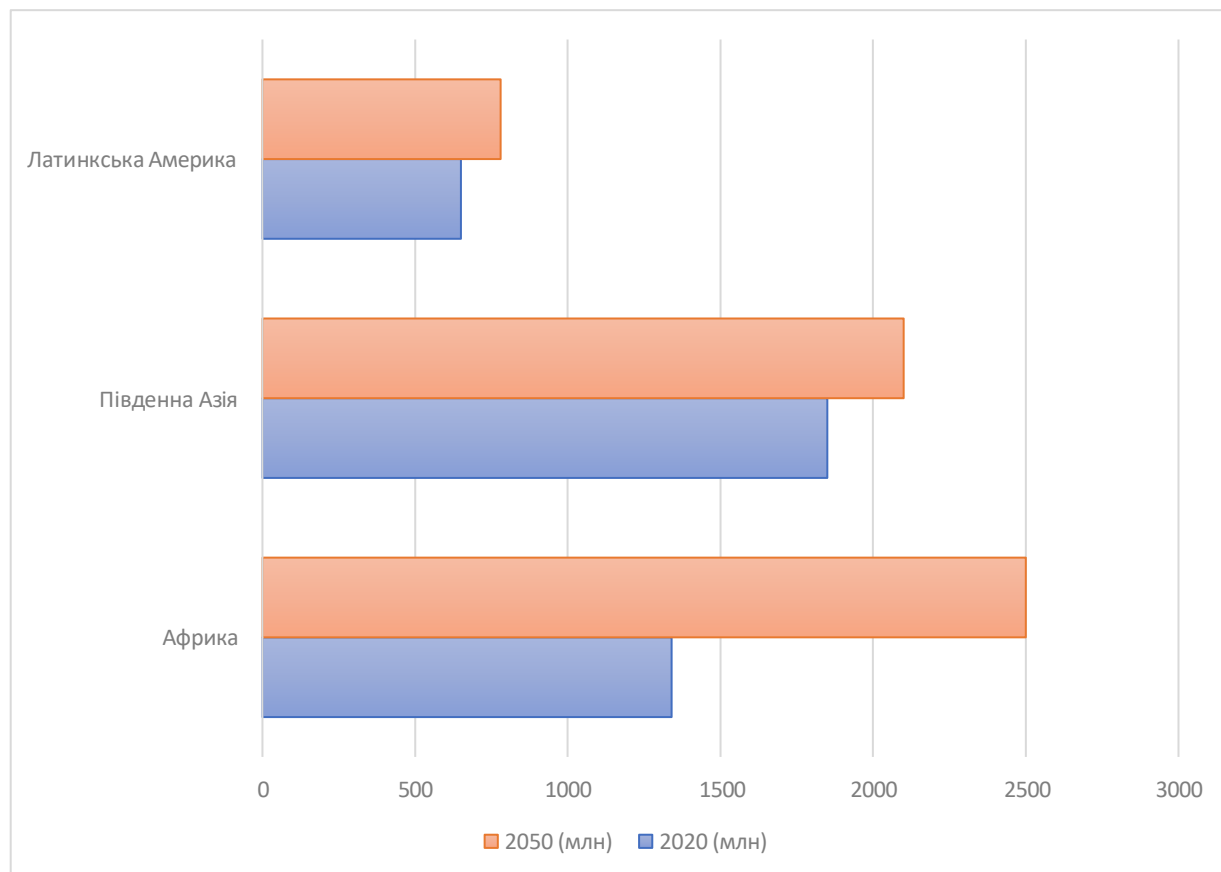

Рис.2.2. Зростання населення у регіонах, що розвиваються (2020 р. та 2050 р.)

Джерело: створено автором за [23]

У багатьох країнах реальність така, що ресурси й інституційна спроможність держав не встигають за темпами демографічного росту. Це призводить до перевантаження шкіл, дефіциту кваліфікованих педагогів, погіршення якості освіти, нестачі лікарів, медикаментів, лікарень, а також поширення неформальних поселень з відсутністю базових умов для життя. Нерідко спостерігається підвищення рівня бідності, соціальної нерівності, зростання дитячої смертності, а також високий рівень безробіття серед молоді, що провокує масову міграцію та «витік мізків» із країн, що розвиваються.

З цими процесами тісно пов'язана ще одна глобальна тенденція — урбанізація (рис. 2.3). Частка міського населення на планеті зросла з 47% у 2000 році до 56,2% у

2020 році, а до 2050 року, за прогнозами, вона перевищить 68%. Це означає, що дві третини населення світу житимуть у містах. З одного боку, урбанізація забезпечує доступ до кращої інфраструктури, медицини, транспорту, освіти, культури та зайнятості. З іншого — вона створює надмірне навантаження на екологію, житловий фонд, систему транспорту, комунальні послуги та систему управління.

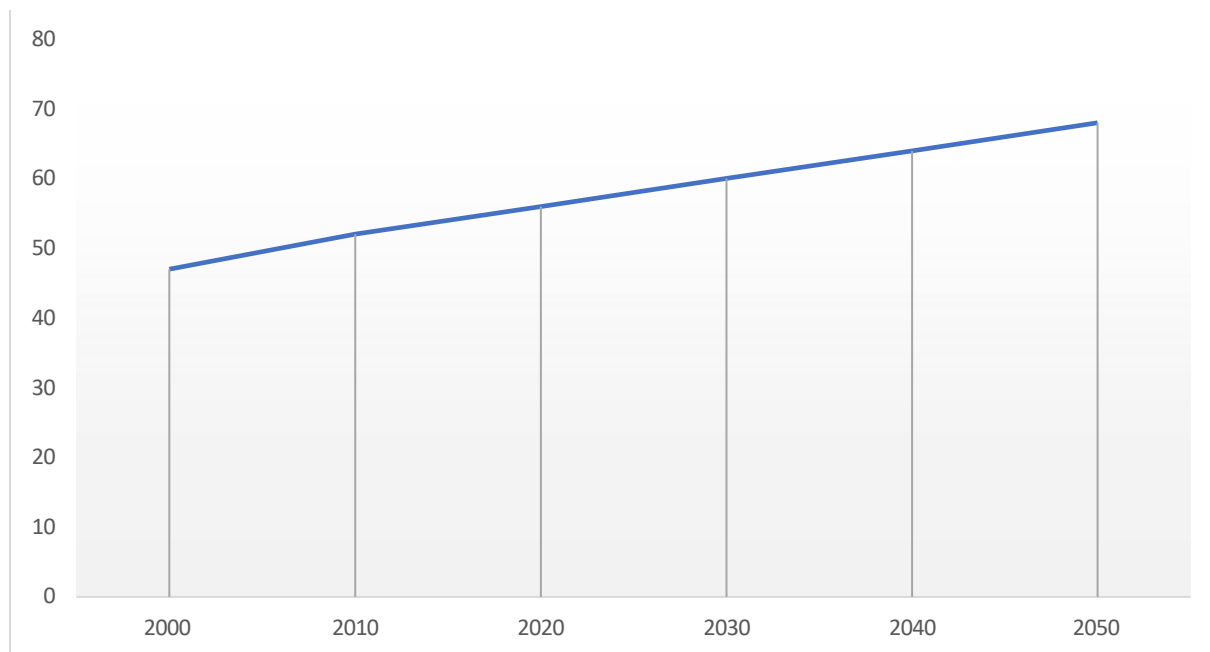

Рис. 2.3. Динаміка урбанізації у світі у 2000-2050 рр.

Джерело: створено автором на основі [24]

Швидке розростання мегаполісів без належного планування спричиняє хаотичну забудову, транспортні колапси, перенаселеність, забруднення повітря та води, знищення зелених зон і зростання витрат на утримання міської інфраструктури. Дедалі більша частина населення вимушена жити в нетрях, де відсутні водопостачання, каналізація та електроенергія, що несе ризики епідемій і погіршення умов життя. Одночасно міста стають осередками соціальної нерівності, культурної фрагментації, а іноді — джерелом громадянських конфліктів і протестів.

Інтенсивна урбанізація також підвищує попит на енергоефективні технології, екологічне планування та розвиток концепції «розумних міст». Це передбачає впровадження цифрових рішень у транспорті, екологічному моніторингу, системах охорони здоров'я, енергопостачанні та житлово-комунальному господарстві. Стійке

управління містами стає пріоритетом глобальної політики, і демографічна аналітика є її основою [24].

Ще однією критично важливою тенденцією є міжнародна міграція, яка за останні десятиліття набрала безпрецедентних масштабів (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Країни з найбільшою кількістю міжнародних мігрантів у 2020 році

Країна	Кількість мігрантів (млн.)	Частка світових мігрантів (%)
США	51	18
Німеччина	16	5.7
Саудівська Аравія	13	4.6
російська федерація	12	4.3
Велика Британія	9	3.2

Джерело: створено автором на основі [25]

У 2020 році чисельність міжнародних мігрантів становила понад 281 млн осіб. Міграційні потоки породжуються економічною нерівністю, конфліктами, політичними кризами, релігійними переслідуваннями, а також наслідками кліматичних змін. Міграція — це не лише реакція на негативні обставини, але й стратегія виживання, пошуку безпеки, кращих умов праці, доступу до освіти та медичних послуг.

Таблиця 2.2

Регіональний розподіл міжнародних мігрантів у 2020 році

Регіон	Кількість мігрантів (млн. осіб)	Частка від загальної кількості мігрантів (%)
Європа	87	31
Азія	86	31
Північна Америка	59	21
Африка	25	9
Латинська Америка та Карибський басейн	15	5
Океанія	9	3

Джерело: складено за [26]

Країни-реципієнти отримують потенційні вигоди від міграції: приплив робочої сили, зростання ВВП, оновлення трудових ресурсів, надходження податків. Проте без ефективною інтеграційної політики це може викликати соціальну напруженість, ксенофобію, конфлікти цінностей і навіть політичну поляризацію.

Адаптація мігрантів потребує навчальних програм, інтеркультурної комунікації, правового захисту та інституційної відкритості приймаючих країн.

Не менш серйозним і дедалі актуальнішим чинником, що формує демографічну ситуацію в глобальному масштабі, є зміна клімату. Підвищення середньорічних температур, інтенсивне танення льодовиків, опустелювання, деградація ґрунтів, затяжні засухи та часті повені радикально змінюють умови життя в різних регіонах світу. Ці явища не лише ставлять під загрозу сталий розвиток територій, але й стають ключовим рушієм нової хвилі вимушеної міграції. Мільйони людей залишають свої домівки не через політичні переслідування чи економічну скруту, а внаслідок того, що їхній дім більше не придатний для проживання через кліматичні зміни. Такі особи отримали назву «екологічні мігранти» або «кліматичні біженці».

Проблема ускладнюється тим, що міжнародне право не визнає екологічних мігрантів офіційними біженцями, адже чинні міжнародні документи, зокрема Женевська конвенція 1951 року, не передбачають зміну клімату як підставу для надання статусу притулку. Унаслідок цього мільйони переселенців залишаються поза межами захисту міжнародної правової системи, що унеможливорює їхню повноцінну інтеграцію у нові громади, ускладнює доступ до базових послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення. Відсутність правового статусу перетворює екологічних мігрантів на одну з найвразливіших категорій населення XXI століття [27].

Найбільш постраждалими є регіони, що географічно або економічно залежні від навколишнього середовища. Зокрема, малі острівні держави — такі як Тувалу, Мальдіви або Кірібаті — вже сьогодні втрачають сушу внаслідок підвищення рівня океану. Аналогічно, великі ділянки Субсахарської Африки, Південної Азії та Південної Америки страждають від посух і дефіциту водних ресурсів. Наслідки включають зниження врожайності, втрату джерел доходу, нестачу продовольства, поширення захворювань та зростання соціальної напруги. Крім того, руйнуються локальні культури, втрачаються традиції, ідентичність, а деякі спільноти ризикують зникнути повністю.

Таким чином, усі згадані демографічні процеси не існують ізольовано — вони тісно пов'язані, переплітаючись у складну та взаємозалежну глобальну динаміку. Старіння населення вимагає перегляду трудових політик і моделей соціального захисту. Швидке зростання чисельності населення у країнах Глобального Півдня потребує масштабних інвестицій у людський капітал, інфраструктуру та сталий розвиток. Урбанізація трансформує економіку, культуру, екологію та стиль життя сучасних суспільств. Міграція — як добровільна, так і вимушена — змінює демографічну структуру країн, ставить нові виклики перед політиками, освітніми системами та ринком праці. А зміна клімату, як фоновий фактор, впливає на всі вищезгадані процеси, ускладнюючи їхнє прогнозування та посилюючи ризики [28].

Вирішення цих викликів можливе лише за умов ефективної міжнародної співпраці, заснованої на принципах солідарності, справедливості та відповідальності. Необхідне довгострокове стратегічне планування, що включає інвестиції у науку, інновації, гуманітарні технології, екологічну адаптацію, освіту та розбудову інституцій. Глобальні виклики не мають кордонів — тому глобальні рішення повинні стати нормою.

У підсумку, демографія у XXI столітті перестане бути лише полем академічних досліджень — вона перетворюється на потужний інструмент політичного впливу, стратегічного планування та управління розвитком. Глобальні демографічні процеси — складні, багатофакторні, динамічні та нерідко суперечливі — мають враховуватись при формуванні політик сталого розвитку, забезпеченні соціальної справедливості, підготовці до кліматичних трансформацій та збереженні культурного розмаїття. І саме через науково обґрунтоване та інституційно узгоджене управління цими процесами сучасне людство здатне створити гідні умови життя для теперішніх і майбутніх поколінь, водночас зберігаючи ресурси, екосистеми та цінності цивілізації.

2.2. Аналіз структури та динаміки міжнародних міграційних потоків

Міжнародні міграційні потоки є ключовим фактором, що впливає на формування сучасного глобального середовища. Вони визначають економічний

розвиток, змінюють демографічну структуру, створюють нові соціальні реалії та виклики. У період з 2020 до 2024 року міграційна активність суттєво зросла, що є наслідком комплексної дії економічних, політичних і екологічних факторів. Міграція дедалі більше стає необхідною складовою життя мільйонів людей, які шукають кращих умов існування, можливостей для професійної реалізації, безпеки або навіть виживання. Це явище вимагає глибокого аналізу, який охоплює мотивацію мігрантів, демографічні особливості, напрямки переселення, а також роль держав і міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів[29].

Міжнародні міграційні потоки є складним і багатфакторним явищем, що формується під впливом різних соціальних, економічних, політичних та екологічних чинників. У структурі цих потоків можна виокремити кілька ключових напрямів (2.1), кожен з яких має свою динаміку, особливості та вплив на світове суспільство.

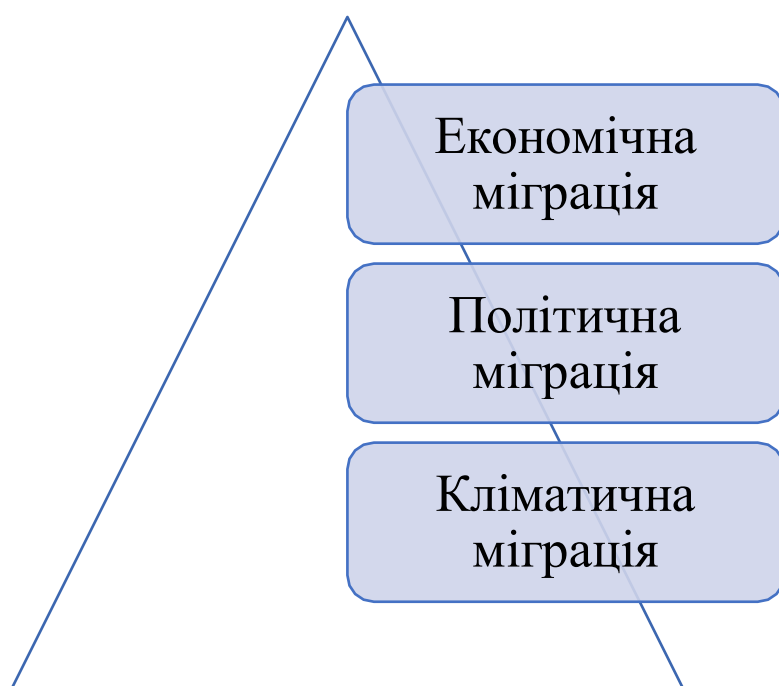

Рис. 2.4. Структура міграційних потоків

Джерело: створено автором за [30]

Міжнародна міграція є одним із найважливіших соціально-економічних і політичних процесів сучасності, який визначає структуру глобального суспільства, впливає на економічні процеси, демографічну динаміку та політичну стабільність у світі. В епоху глобалізації переміщення населення стало не лише постійною

характеристикою міждержавних відносин, а й потужним чинником трансформації ринків праці, освітніх і медичних систем, урбаністичного простору та міжкультурної взаємодії. Економічна міграція посідає чільне місце серед інших типів переміщень, оскільки вона найбільш масштабна та систематична. Її рушійною силою є прагнення до кращого життя, вищих заробітків, стабільного працевлаштування та доступу до соціальних благ. У багатьох випадках це стає єдиним способом виживання для людей, які проживають у регіонах з високим рівнем бідності, безробіття та соціального занепаду.

За даними Міжнародної організації з міграції, станом на 2023 рік у світі налічувалося понад 281 мільйон міжнародних мігрантів, з яких близько 169 мільйонів були трудовими мігрантами [31]. Це свідчить про те, що економічні мотиви залишаються домінантними в структурі глобальної міграції.

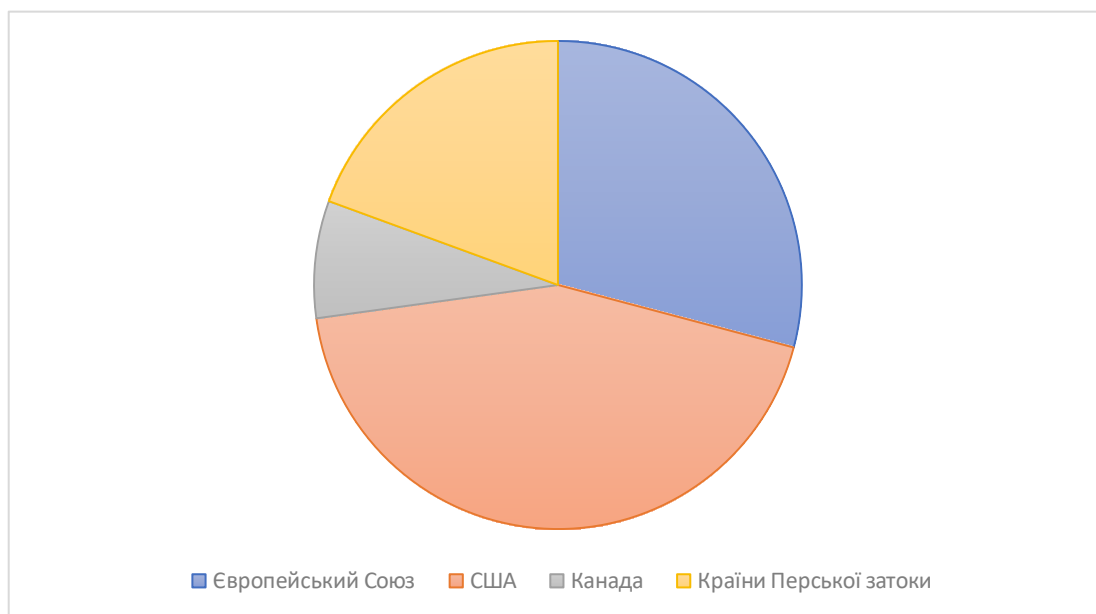

Рис. 2.5. Основні напрямки економічної міграції

Джерело: створено автором за [32]

Найбільш привабливими регіонами для економічних мігрантів є країни Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки, Канада, а також держави Перської затоки, зокрема Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Катар [32]. Ці країни мають високий рівень економічного розвитку, стабільні ринки праці, налагоджені соціальні інститути, що сприяє активному залученню іноземної робочої

сили. У той час як у країнах походження часто спостерігаються структурні проблеми, низький рівень розвитку інфраструктури, корупція та політична нестабільність, приймаючі держави здатні запропонувати мігрантам конкурентоспроможні умови життя та професійного розвитку.

Особливу увагу слід приділити аналізу напрямків і регіональної специфіки економічної міграції. У межах Європи найбільше мігрантів прибуває з країн Східної Європи, Північної Африки та Близького Сходу. Більшість із них знаходять роботу у секторах, які не користуються високим попитом серед місцевого населення, зокрема в будівництві, аграрному секторі, сфері догляду за літніми людьми, а також у прибиранні та громадському харчуванні. Наприклад, у 2022 році Європейський Союз видав майже 3 мільйони дозволів на проживання з економічних причин, що підкреслює актуальність трудової міграції для регіону. У Сполучених Штатах Америки економічна міграція також є ключовим фактором, який формує структуру ринку праці. Станом на 2023 рік у США проживало понад 44 мільйони іммігрантів, більшість з яких прибули з країн Латинської Америки та Азії. Вони відіграють надзвичайно важливу роль у сільському господарстві, сфері будівництва та новітніх галузях, таких як інформаційні технології та охорона здоров'я. Багато з них працюють за короткостроковими контрактами, не маючи повного соціального захисту, проте їхня праця є невід'ємною частиною функціонування американської економіки.

Країни Перської затоки демонструють інший підхід до міграційної політики. Економіка цих держав переважно залежить від іноземної робочої сили, причому частка мігрантів у загальній чисельності населення перевищує 80%. Наприклад, в ОАЕ близько 88% населення складають іноземці, що працюють у сфері будівництва, послуг, логістики та промисловості. Переважна більшість з них прибуває з Індії, Пакистану, Бангладеш та Непалу. Водночас варто зазначити, що в цих країнах система тимчасового працевлаштування зазвичай не передбачає надання громадянства чи постійного статусу, а права трудових мігрантів часто залишаються обмеженими[33].

Не менш важливою складовою економічної міграції є явище «відтоку мізків». Висококваліфіковані фахівці, зокрема лікарі, науковці, інженери, програмісти та академічні працівники, залишають свої країни у пошуках кращих умов праці, можливостей для наукової діяльності та професійної самореалізації. Це явище особливо виражене в країнах, що розвиваються, де інвестування в освіту не завжди супроводжується створенням належних умов для праці. Наприклад, згідно зі звітом Світового банку, понад 30% африканських лікарів працюють за межами континенту, здебільшого в країнах ОЕСР. Це створює серйозні виклики для систем охорони здоров'я в країнах-донорах інтелектуального ресурсу, адже втрата кваліфікованих кадрів негативно позначається на доступності та якості медичних послуг.

Політична міграція займає особливе місце у структурі глобальних міграційних потоків. Вона обумовлена загрозою для життя, переслідуваннями, порушенням прав людини, етнічними та релігійними конфліктами, тероризмом та громадянськими війнами [34]. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у 2023 році кількість вимушено переміщених осіб у світі досягла 117 мільйонів, з яких понад 35 мільйонів є офіційно визнаними біженцями.

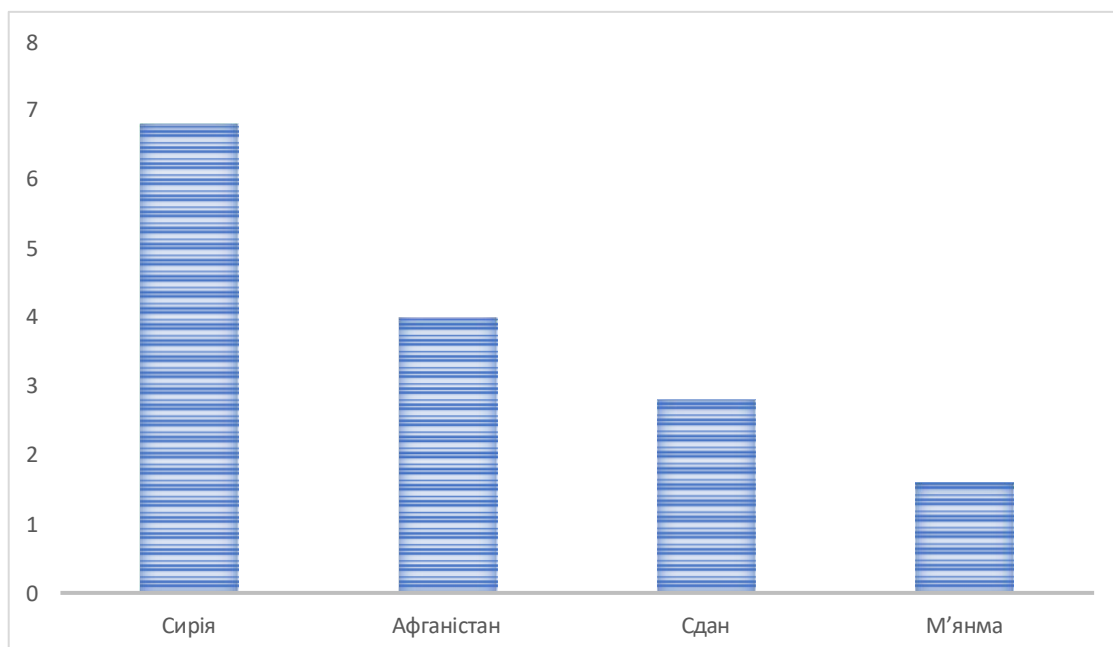

Рис. 2.6. Кількість біженців за країнами походження

Джерело: створено автором за [35]

Основними джерелами політичної міграції залишаються країни Близького Сходу, зокрема Сирія, Ірак, Афганістан, а також африканські держави – Судан, Сомалі, Еритрея, Демократична Республіка Конго.

Сирійська криза, що триває з 2011 року, стала найбільшою гуманітарною катастрофою XXI століття. Понад 6,5 мільйона сирійців були змушені покинути країну, шукаючи захисту в Туреччині, Лівані, Йорданії та Європейському Союзі. Туреччина стала найбільшим приймачем сирійських біженців – понад 3,3 мільйона осіб. У ЄС Німеччина, Франція, Швеція та Нідерланди взяли на себе головний тягар інтеграції політичних мігрантів, при цьому зіткнувшись із численними викликами, пов'язаними із соціальною напругою, культурною адаптацією та правовим регулюванням статусу біженців [36].

Ситуація в Афганістані після захоплення влади "Талібаном" у 2021 році спричинила нову хвилю політичної міграції. Понад 2,5 мільйона афганців стали біженцями, з яких більшість оселилася в Ірані, Пакистані та деяких європейських країнах. Конфлікти в Судані, особливо після ескалації у 2023 році, стали причиною втечі понад 1,8 мільйона осіб, а гуманітарна криза у Сомалі та Ефіопії спричинила масові переміщення як усередині країн, так і за їх межами.

Етнічні та релігійні переслідування також є ключовими факторами політичної міграції [37]. Прикладом є трагедія рохінджа в М'янмі, де військові репресії змусили понад 1 мільйон представників цієї етнічної меншини тікати до Бангладеш, живучи в переповнених таборах у регіоні Кокс-Базар без чітких перспектив на майбутнє. Це викликає тривогу міжнародної спільноти та вимагає формування нових підходів до захисту прав переміщених осіб.

Окрему увагу варто приділити феномену кліматичної міграції, який поступово виходить на передній план світового порядку денного. Зміна клімату спричиняє дедалі більше руйнівних явищ – підвищення рівня моря, тривалі засухи, повені, урагани, танення льодовиків. Це змушує мільйони людей залишати домівки, шукаючи безпечніші умови життя. За даними Світового банку, до 2050 року кількість кліматичних мігрантів у світі може досягти 216 мільйонів осіб. Уже сьогодні, за підрахунками Міжнародного центру моніторингу внутрішньої міграції

(IDMC), щороку понад 20–25 мільйонів людей змушені переселятися через природні катастрофи.

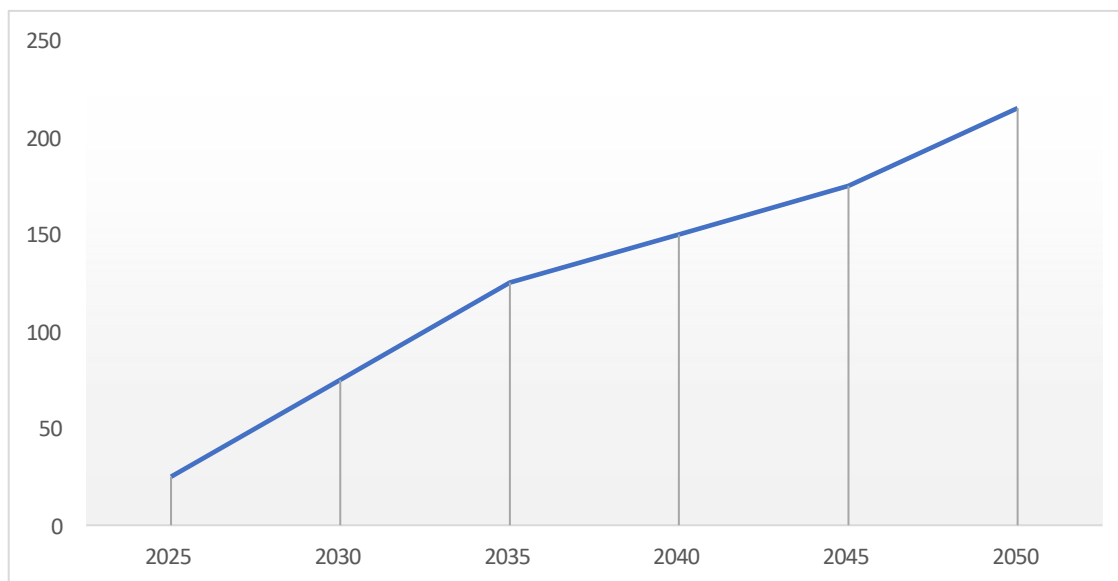

Рис.2.7. Прогнозована кількість кліматичних мігрантів до 2050 року

Джерело: створено автором за [38]

Підвищення рівня Світового океану становить смертельну загрозу для острівних держав Тихого океану, таких як Мальдіви, Тувалу, Маршаллові острови. Населення цих країн може повністю втратити свої домівки до середини XXI століття, що породжує унікальні виклики для міжнародного права, оскільки нині кліматичні мігранти не мають офіційного статусу біженців за Женевською конвенцією. Тривалі посухи в регіоні Сахелю, що охоплює такі країни як Нігер, Чад, Малі, руйнують традиційне землеробство та змушують мешканців мігрувати до міст або інших країн у пошуках води, їжі та роботи.

Усі вищезгадані аспекти підкреслюють, що сучасна міжнародна міграція є складним багатофакторним явищем, в якому економічні, політичні та екологічні причини взаємопов'язані та переплітаються. Вона створює водночас і нові можливості, і серйозні виклики як для країн-реципієнтів, так і для країн-емітентів. Держави, що приймають мігрантів, отримують додаткові трудові ресурси, стимулювання економіки, культурне збагачення, проте водночас зіштовхуються з потребою інтеграції новоприбулих, соціальної адаптації, запобігання ксенофобії та

міжетнічних конфліктів. З іншого боку, країни походження втрачають значну частину працездатного населення, що може мати негативні наслідки для демографічної ситуації та національної економіки, проте водночас отримують фінансову підтримку у вигляді грошових переказів, які у багатьох випадках становлять вагомий частку ВВП.

Міграційні потоки у 2020–2024 роках демонструють динамічні зміни, які зумовлені як глобальними подіями, так і довгостроковими тенденціями. Глобальна пандемія COVID-19, що розпочалася у 2020 році, мала значний вплив на міжнародну міграцію, тимчасово знижуючи її активність через закриття кордонів, обмеження міжнародного транспорту та введення жорстких карантинних заходів у багатьох країнах [39]. Водночас пандемія підкреслила важливість мігрантів для багатьох економік, особливо у сферах охорони здоров'я, сільського господарства та логістики.

Таблиця 2.3

Міжнародна міграція (2020-2024)

Рік	Кількість міжнародних мігрантів, млн. осіб	Основні регіони виходу	Основні регіони прийому
2020	281	Південна Азія, Африка	Європа, Північна Америка
2021	289	Близький Схід, Африка	ЄС, США, Канада
2022	298	Південна Америка, Африка	ЄС, Перська затока
2023	307	Африка, Південна Азія	США, ЄС, Австралія
2024	315	Близький Схід, Океанія	Європа, Азія

Джерело: створено автором за [40]

Попри суттєве скорочення міграційних потоків у 2020 році, 2021 рік став поворотним моментом. Із поступовим зняттям обмежень і відновленням економічної активності у багатьох країнах світу міжнародна міграція не лише повернулася до докризового рівня, але й почала перевищувати його. Відновлення міграційних потоків у 2021–2022 роках зумовлене декількома факторами. По-перше, економічний спад, спричинений пандемією, у країнах, що розвиваються, змусив значну кількість людей шукати кращі можливості за кордоном. По-друге, економіки

розвинених країн зіткнулися з нестачею робочої сили, оскільки частина населення залишила ринок праці через зміну пріоритетів або наслідки COVID-19.

У 2022–2024 роках міжнародна міграція продовжила зростати, оскільки країни активно залучали мігрантів для підтримки економічного зростання. Наприклад, у Європейському Союзі попит на мігрантів збільшився через демографічну кризу, спричинену старінням населення. У цей період особливо зріс приплив робочої сили з Африки та Південної Азії, що було зумовлено економічною нерівністю та складними умовами життя в регіонах походження мігрантів [41]. Країни Перської затоки також продовжували залучати робітників для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, що сприяло зростанню міграційних потоків із Південної Азії.

Паралельно з економічною міграцією відбувалося зростання політичної та кліматичної міграції. Політичні конфлікти у регіонах Близького Сходу, таких як Сирія та Афганістан, а також в Африці, продовжували спричиняти значні потоки біженців. У 2023 році кількість вимушених переселенців значно зросла, оскільки численні кризи, включаючи військові конфлікти та етнічні протистояння, змушували людей залишати свої домівки.

Кліматичні зміни також стали одним із ключових факторів, що впливають на міграційні потоки у 2020–2024 роках. Підвищення рівня моря, тривалі посухи та природні катастрофи змушували тисячі людей переселятися з уразливих регіонів, таких як прибережні території Бангладеш, острови Океанії та країни Сахелю в Африці. Ці міграційні потоки створюють значний тиск на приймаючі країни, які змушені адаптуватися до нових реалій і розробляти стратегії для підтримки кліматичних біженців [42].

Аналіз даних за цей період свідчить, що чисельність міжнародних мігрантів зросла на 12%, досягнувши 315 мільйонів у 2024 році. Основними регіонами виходу залишалися Південна Азія, Африка та Близький Схід, тоді як Європейський Союз, США, Канада та країни Перської затоки виступали ключовими пунктами призначення. Цей тренд свідчить про посилення міграційних тенденцій, які є відображенням глобальних демографічних, економічних та екологічних змін.

Економічна мотивація є основним рушієм міжнародної міграції, і її вплив лише посилюється в умовах глобалізації та зростання економічної нерівності між країнами. Люди з країн із низьким рівнем доходів та обмеженими можливостями працевлаштування продовжують шукати кращих умов життя та роботи за кордоном. Водночас економічно розвинені держави активно залучають трудових мігрантів, оскільки стикаються з дефіцитом робочої сили, особливо у галузях, які є менш привабливими для місцевого населення.

У країнах із високим рівнем економічного розвитку попит на іноземну робочу силу залишається стабільно високим. Це пояснюється кількома факторами, зокрема старінням населення, зниженням чисельності працездатних громадян та небажанням місцевих працівників виконувати фізично важкі або низькооплачувані роботи. Наприклад, у Німеччині та Франції кількість робочих місць, заповнених іноземними працівниками, у 2023 році зросла на 15% порівняно з 2020 роком. У цих країнах іноземці переважно працюють у будівництві, сільському господарстві, сфері догляду за літніми людьми, громадському харчуванні та логістиці. Такі робочі місця є важливими для підтримання економічної стабільності, але часто не приваблюють місцеве населення через низький рівень заробітної плати, важкі умови праці або недостатній соціальний захист [43].

З іншого боку, країни-джерела трудових мігрантів, такі як Індія, Бангладеш, Нігерія та багато інших, продовжують постачати значну кількість робочої сили через обмежені можливості працевлаштування на батьківщині. У цих державах високий рівень безробіття, низькі зарплати та недостатня кількість робочих місць змушують людей шукати кращих можливостей за кордоном. Наприклад, у Бангладеш більшість трудових мігрантів виїжджає до країн Перської затоки, таких як Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати та Катар, де вони працюють у будівельному секторі або сфері обслуговування. Індійські мігранти, окрім Перської затоки, часто обирають для переселення США, Канаду або Австралію, де їхні професійні навички високо оцінюються, особливо у сфері інформаційних технологій та охорони здоров'я.

Регіони Африки, зокрема Нігерія, також виступають основними постачальниками робочої сили для країн Європейського Союзу. Молоде населення Нігерії, яке має обмежений доступ до якісної освіти та роботи на батьківщині, активно шукає можливостей для міграції [44]. Окрім економічних чинників, на міграційні рішення впливають також соціальні та культурні аспекти, зокрема прагнення забезпечити своїм родинам стабільний дохід та доступ до кращих умов життя.

Особливо важливим є вплив грошових переказів, які трудові мігранти надсилають до своїх країн походження. Ці фінансові ресурси часто є життєво необхідними для багатьох сімей і водночас сприяють економічному розвитку країн-емітентів. Наприклад, у Непалі, Філіппінах та Бангладеш грошові перекази становлять значну частку валового внутрішнього продукту (ВВП), забезпечуючи фінансування базових потреб, таких як харчування, освіта та охорона здоров'я. Крім того, такі кошти можуть використовуватися для розвитку малого бізнесу, сільського господарства чи будівництва, що сприяє створенню нових робочих місць і зменшенню економічної вразливості домогосподарств.

Однак економічна міграція має і зворотний бік. Явище "відтоку мізків" є серйозним викликом для країн, що розвиваються, оскільки вони втрачають висококваліфікованих фахівців, які могли б сприяти місцевому розвитку. Лікарі, інженери, науковці та програмісти часто залишають свої країни через відсутність можливостей для професійного зростання, низькі зарплати або несприятливі умови праці. Наприклад, у країнах Субсахарської Африки значна кількість лікарів мігрує до Великобританії, США чи Канади, де їхні послуги високо цінуються, але це створює дефіцит кадрів у системі охорони здоров'я країн-емітентів.

Розвинені країни також отримують вигоду від економічної міграції, оскільки трудові мігранти роблять значний внесок у місцеву економіку. Вони не лише заповнюють вакансії у ключових секторах, але й сплачують податки, які підтримують фінансування соціальних програм і пенсійних систем. Наприклад, у США іммігранти становлять значну частку працівників у сільському господарстві, будівництві та сфері послуг, забезпечуючи стабільність цих галузей. У країнах

Європейського Союзу внесок мігрантів у ВВП також є відчутним, особливо у таких державах, як Німеччина, Італія та Іспанія [45].

Отже, економічна мотивація є ключовим фактором міжнародної міграції, яка приносить як значні можливості, так і виклики для країн-реципієнтів та країн-емітентів. Її вплив на глобальну економіку, демографію та соціальну структуру потребує уважного аналізу та розробки політик, що забезпечують збалансованість між потребами приймаючих держав та інтересами країн походження мігрантів.

Географічний аналіз міжнародної міграції демонструє чітку концентрацію мігрантів у певних регіонах світу, що визначаються рівнем економічного розвитку, політичною стабільністю, доступністю соціальної інфраструктури та іншими привабливими факторами. Найбільше міжнародних мігрантів осідають у Європі та Північній Америці, які продовжують відігравати ключову роль як основні центри тяжіння для переселенців. У 2023 році понад 45% усіх міжнародних мігрантів оселилися саме в цих регіонах, причому Європа прийняла 35%, а Північна Америка – 25% від загальної чисельності. Таке співвідношення пояснюється високим рівнем життя, розвиненою економікою та доступом до широкого спектра соціальних послуг, які приваблюють як низькокваліфіковану робочу силу, так і висококваліфікованих спеціалістів.

Європа залишається одним із головних напрямків міжнародної міграції, що зумовлено не лише економічними факторами, але й географічною близькістю до регіонів, які є джерелами міграційних потоків. Країни Близького Сходу та Північної Африки, зокрема Сирія, Афганістан, Лівія та Судан, залишаються основними джерелами біженців та трудових мігрантів, які прибувають до Європейського Союзу. Ці потоки зростають через політичну нестабільність, конфлікти та порушення прав людини у регіонах походження мігрантів. Водночас внутрішньоєвропейська міграція також продовжує відігравати важливу роль, коли громадяни країн Східної Європи, таких як Польща, Україна та Румунія, переїжджають до Західної Європи в пошуках кращих можливостей працевлаштування [46].

Північна Америка, насамперед Сполучені Штати Америки та Канада, є другим за популярністю напрямком для міжнародних мігрантів. США традиційно приваблюють велику кількість мігрантів із Латинської Америки, зокрема з Мексики, Гватемали та Сальвадору, які шукають роботу у сільському господарстві, будівництві та сфері обслуговування. Водночас у Канаді зростає частка висококваліфікованих мігрантів, зокрема з Азії, які працюють у сфері інформаційних технологій, медицини та інженерії. Ці країни активно використовують міграцію для задоволення своїх економічних потреб, впроваджуючи програми залучення фахівців і підтримки трудових мігрантів.

Окрім традиційних центрів міграції, дедалі важливішу роль у глобальній міграції починають відігравати країни Азії. Такі держави, як Китай, Об'єднані Арабські Емірати та Сінгапур, активно залучають як висококваліфікованих фахівців, так і робітників середньої та низької кваліфікації. Китай стає все більш привабливим для спеціалістів із галузей високих технологій, науки та освіти, що пов'язано зі швидким економічним зростанням і розвитком інноваційних секторів. Об'єднані Арабські Емірати та Сінгапур, зі свого боку, зосереджуються на залученні як інженерів і медиків, так і працівників у сфері послуг, будівництва та торгівлі. Ці країни пропонують конкурентні умови праці, включаючи високі зарплати, можливості для професійного зростання та сприятливе бізнес-середовище [47].

Важливим напрямом міграції є Африка, яка одночасно виступає і джерелом, і пунктом призначення для мігрантів. Хоча більшість африканських мігрантів виїжджає до Європи або країн Близького Сходу, у межах самого континенту також спостерігаються значні міграційні потоки. Такі країни, як Південна Африка, Нігерія та Кенія, є регіональними центрами, які приймають трудових мігрантів із сусідніх держав. Ці потоки часто формуються через економічні, соціальні та політичні чинники, такі як пошук роботи, уникнення конфліктів або наслідків кліматичних змін.

Південна Америка, попри те, що здебільшого є джерелом міграції до Північної Америки, також демонструє внутрішньоконтинентальні міграційні тенденції. Основними напрямками у цьому регіоні є Бразилія, Чилі та Аргентина, які

приймають мігрантів із сусідніх країн, таких як Венесуела, Болівія та Перу. Внутрішньорегіональна міграція у Південній Америці зазвичай зумовлена економічними та політичними факторами, зокрема пошуком роботи та уникненням політичної нестабільності [48].

Розподіл міжнародних мігрантів за регіонами, 2023 рік ілюструє, що Азія приймає 20% усіх міжнародних мігрантів, Африка – 10%, а Південна Америка та інші регіони – по 5%. Такий розподіл свідчить про те, що географія міграційних потоків стає дедалі різноманітнішою. Це відображає глобалізацію, економічну інтеграцію та різноспрямованість міграційних процесів, які обумовлюються економічними, соціальними, політичними та екологічними чинниками.

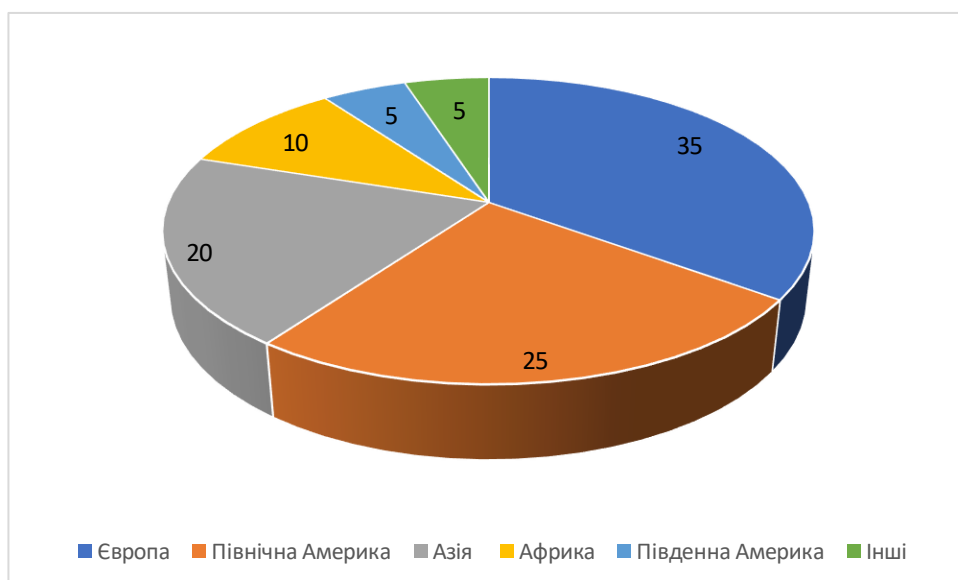

Рис. 2.8. Розподіл міжнародних мігрантів за регіонами, 2023 рік, у %
Джерело: створено автором за [49]

Важливо зазначити, що зміна центрів тяжіння для мігрантів зумовлює трансформацію глобальних міграційних потоків. Країни, які традиційно не вважалися популярними пунктами призначення, починають активно залучати мігрантів завдяки економічним реформам, розвитку інфраструктури та стабільності. У результаті цього міграція стає багатогранним явищем, яке впливає на соціально-економічну та демографічну динаміку як країн-реципієнтів, так і країн походження.

Отже, аналіз структури та динаміки міжнародних міграційних потоків у 2020-2024 роках свідчить про зростання глобальної міграційної активності. Основними причинами цього є економічні, політичні та екологічні фактори, що впливають на рішення людей змінювати місце проживання. Попри численні виклики, такі як інтеграція мігрантів та регулювання міграційних процесів, міжнародна міграція залишається важливим фактором сталого розвитку та глобалізації. Ефективна політика управління міграцією, орієнтована на захист прав мігрантів та забезпечення їхньої інтеграції, може стати ключовим елементом у вирішенні демографічних і соціальних проблем сучасного світу.

2.3. Соціально-економічні наслідки демографічних змін і міграційних процесів для країн світу

Демографічні зміни та міграційні процеси суттєво впливають на соціально-економічний розвиток країн у глобальному масштабі. Протягом 2020–2024 років ці впливи стали більш виразними, враховуючи пандемію COVID-19, кліматичні катастрофи, військові конфлікти та зростаючу нерівність між розвиненими й країнами, що розвиваються. Соціально-економічні наслідки цих явищ є багатовимірними, охоплюючи ринок праці, систему охорони здоров'я, освіту, інфраструктуру, політичну стабільність та культурну інтеграцію.

Таблиця 2.4

Соціально-економічні наслідки міжнародної міграції для країн світу

Країна	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Країни-іміграції	Залучення робочої сили	Соціальна напруженість
	Стимулювання економіки	Тиск на інфраструктуру
	Збагачення культури	Складнощі інтеграції
Країни-еміграції	Грошові перекази	Відтік кваліфікованих кадрів
	Зниження безробіття	Демографічний дисбаланс
	Розвиток діаспори	Втрата людського потенціалу

Джерело: створено автором за [50]

Однією з найважливіших демографічних змін, що спостерігаються у сучасному світі, є старіння населення, яке охоплює дедалі більшу кількість розвинених країн. Ця тенденція є наслідком зниження рівня народжуваності та зростання тривалості життя завдяки розвитку медичних технологій, покращенню умов праці та загального рівня життя. У таких країнах, як Японія, Німеччина, Італія та Канада, старіння населення вже набуло масштабів, що суттєво впливають на соціально-економічний розвиток. За даними 2024 року, частка осіб віком 65 років і старше в цих країнах перевищила 20% від загальної чисельності населення, а у Японії цей показник сягає майже 30%.

Дані нижче ілюструють зміну частки осіб віком 65+ у деяких розвинених країнах з 2020 по 2024 рік:

Таблиця 2.5.

Зміна частки осіб віком 65+ у деяких розвинених країнах з 2020 по 2024 рік

Рік	Японія (%)	Німеччина (%)	Італія (%)	Канада (%)
2020	28,4	21,7	23,1	18,4
2021	28,7	22,0	23,5	18,8
2022	29,0	22,4	23,9	19,1
2023	29,4	22,8	24,3	19,5
2024	29,8	23,2	24,7	19,9

Джерело: створено автором за [51]

Зростання частки літніх людей у багатьох розвинених країнах створює значний тиск на пенсійні системи, що вимагає швидких і ефективних рішень для забезпечення їхньої фінансової стійкості. Уряди стикаються з необхідністю збільшення витрат на пенсійне забезпечення, адже зі зростанням кількості літніх людей підвищується і загальна сума виплат. Наприклад, у Японії витрати на пенсійне забезпечення зросли на 7% за період із 2020 по 2024 рік, досягнувши рекордних значень. Подібна ситуація спостерігається й у країнах Європейського Союзу, таких як Німеччина та Франція, де витрати на пенсії є однією з найбільших статей бюджетних видатків.

Для вирішення цієї проблеми уряди багатьох країн вдаються до реформування пенсійної системи. Одним із найпоширеніших заходів є підвищення пенсійного віку. Наприклад, у Франції заплановано поступове підвищення пенсійного віку до 67 років, що дозволить зменшити навантаження на пенсійну систему та продовжити період економічної активності населення. Крім того, важливим аспектом таких реформ є перегляд підходів до фінансування пенсій, зокрема через збільшення внесків працюючих громадян або залучення додаткових джерел доходів.

Ще одним рішенням є залучення мігрантів для поповнення дефіциту на ринку праці. Уряди розвинених країн активно впроваджують політики, спрямовані на залучення молодих і кваліфікованих працівників із країн, що розвиваються [52]. Наприклад, Німеччина у 2023 році запровадила спрощені процедури отримання дозволів на роботу для фахівців із країн Східної Європи, Південної Азії та Африки. Такий підхід дозволяє не лише компенсувати нестачу робочої сили, а й збільшити податкові надходження, які використовуються для фінансування пенсій.

У той час як розвинені країни стикаються з викликами старіння населення, демографічна ситуація в країнах, що розвиваються, має зовсім інший характер. У багатьох з них спостерігається високий рівень народжуваності, що призводить до стрімкого зростання чисельності молодого населення. Наприклад, у деяких регіонах Африки рівень народжуваності перевищує 30 народжень на 1000 осіб, що значно перевищує середньосвітові показники. Це явище створює численні виклики для цих країн, зокрема необхідність значних інвестицій в освіту, охорону здоров'я та створення робочих місць [53].

Швидке зростання молодого населення також вимагає розширення системи шкільної освіти та підготовки кваліфікованих кадрів. Наприклад, у Нігерії у 2024 році понад 40% населення становили особи віком до 15 років. Це означає, що більша частина державного бюджету повинна спрямовуватися на розвиток освітньої інфраструктури, забезпечення підручниками та підготовку вчителів. Проте багато країн, що розвиваються, стикаються з обмеженими ресурсами, що не дозволяє їм задовольнити всі потреби свого молодого населення.

Крім освіти, важливим аспектом є створення робочих місць для великої кількості молоді, яка щороку вступає на ринок праці. Відсутність достатньої кількості робочих місць може призвести до високого рівня безробіття, що, своєю чергою, спричиняє соціальну нестабільність та збільшує потоки трудової міграції до інших країн. Наприклад, багато молодих людей із Нігерії, Бангладеш чи Пакистану мігрують до Європи, Північної Америки або країн Перської затоки в пошуках кращих можливостей.

Водночас високий рівень народжуваності в країнах, що розвиваються, створює можливості для економічного зростання за умови ефективного управління демографічними ресурсами. Якщо ці країни зможуть інвестувати у свою молодь через освіту, професійну підготовку та розвиток інфраструктури, це дозволить створити "демографічний дивіденд" – період, коли велика кількість працездатного населення забезпечує високе економічне зростання [54].

Старіння населення має багатогранний вплив на суспільство, зокрема на структуру ринку праці. Зменшення частки працездатного населення створює дефіцит робочої сили, особливо в таких галузях, як сільське господарство, будівництво, охорона здоров'я та сфера послуг. Це змушує уряди розвинених країн шукати шляхи компенсації цього дефіциту, зокрема через залучення іноземних трудових мігрантів. Наприклад, у Німеччині та Італії мігранти відіграють важливу роль у підтримці економічної активності та забезпеченні стабільності соціальних систем. Водночас у цих країнах активно впроваджуються політики, спрямовані на стимулювання народжуваності та залучення людей старшого віку до ринку праці через підвищення пенсійного віку.

Старіння також має значний вплив на державні витрати, зокрема на соціальний захист і медичне обслуговування. Збільшення частки літніх людей призводить до зростання попиту на медичні послуги, довгостроковий догляд, пенсійне забезпечення та інші соціальні програми. Наприклад, у Японії витрати на медицину та соціальне забезпечення для літніх осіб становлять близько 30% від загального бюджету країни. У таких умовах уряди змушені збільшувати податковий

тиск на працююче населення або зменшувати фінансування інших сфер, що створює додаткові виклики для економіки.

Окрім економічного впливу, старіння населення має соціальні наслідки. У багатьох розвинених країнах спостерігається зміна структури сімей, коли покоління молодих людей змушені брати на себе відповідальність за догляд за літніми членами родини. Це створює додатковий тиск на працездатне населення, обмежуючи їхню мобільність та професійний розвиток. Водночас зростає попит на спеціалізовані послуги для догляду за літніми людьми, що стимулює розвиток відповідних секторів економіки [55].

Уряди багатьох країн намагаються адаптуватися до цих змін через впровадження реформ у соціальних системах. Зокрема, у багатьох країнах Європи та Північної Америки реалізуються програми активного старіння, які передбачають залучення літніх людей до активного життя через освіту, волонтерство або часткову зайнятість. Крім того, уряди інвестують у розвиток технологій, які сприяють автономії літніх людей, наприклад, у системи дистанційного медичного обслуговування чи розумні будинки.

Старіння населення також стимулює інновації у сфері охорони здоров'я. Виробники медичних технологій активно розробляють нові ліки, обладнання та послуги, орієнтовані на потреби літніх людей. Наприклад, ринок робототехніки для догляду за літніми людьми у 2024 році досягнув рекордного рівня, оскільки багато країн інвестують у автоматизацію догляду через нестачу кадрів.

Насамкінець, старіння населення є однією з ключових демографічних тенденцій, яка вимагає глибокого розуміння та стратегічного підходу до управління. Ця проблема має комплексний характер, що охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти. Ефективне управління старінням населення може включати стимулювання народжуваності, залучення мігрантів, розвиток технологій та реформи соціальних систем. Такі заходи дозволять мінімізувати негативні наслідки старіння та забезпечити стабільність і розвиток у довгостроковій перспективі.

Міжнародна міграція має значний вплив на структуру ринків праці у розвинених країнах, сприяючи заповненню вакансій у тих галузях, які часто не

користуються популярністю серед місцевого населення. У таких секторах, як сільське господарство, будівництво та сфера обслуговування, мігранти відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності та ефективності роботи. У 2023 році, наприклад, понад 15% усіх працівників у сфері сільського господарства США були іммігрантами, що свідчить про важливість їхньої участі у забезпеченні продовольчої безпеки країни[56].

Міграція також сприяє зростанню зайнятості у будівництві та сфері обслуговування, особливо у таких країнах, як США, Німеччина та Канада. Завдяки залученню мігрантів ці сектори залишаються конкурентоспроможними та динамічними, забезпечуючи значний внесок у національну економіку. Наприклад, у будівельній галузі мігранти часто виконують фізично складну та низькооплачувану роботу, яку місцеве населення нерідко уникає через низький рівень зарплат чи важкі умови праці.

Економічна роль мігрантів не обмежується лише виконанням трудових обов'язків. Вони також забезпечують вагомий внесок у державні бюджети через сплату податків. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у 2022 році мігранти забезпечили до 3% загальних доходів державних бюджетів країн-членів організації. Це свідчить про те, що мігранти не лише займають робочі місця, а й активно підтримують економіку своїх країн перебування.

Однак із зростанням зайнятості мігрантів у ключових секторах економіки виникають виклики, пов'язані з їхньою інтеграцією у суспільство. Основними проблемами є культурні бар'єри, мовна адаптація, а також конкуренція на ринку праці. Місцеве населення іноді сприймає мігрантів як конкурентів, що може викликати соціальну напруженість. Крім того, мовні труднощі часто стають перешкодою для професійного розвитку мігрантів, обмежуючи їхній доступ до вищих позицій [57].

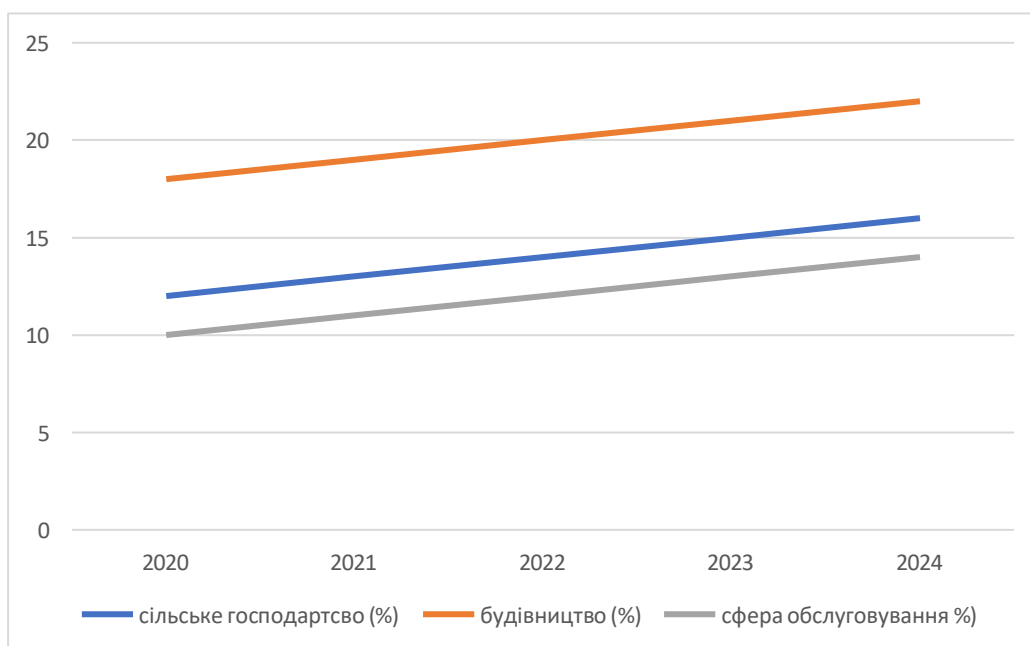

Рис.2.9. Динаміка зайнятості мігрантів у ключових секторах економіки США у 2020–2024 роках

Джерело: створено автором за [58]

Графік, що наведено вище, демонструє динаміку зайнятості мігрантів у ключових секторах економіки США у 2020–2024 роках. Зокрема, частка мігрантів у сільському господарстві зросла з 12% у 2020 році до 16% у 2024 році. У будівництві цей показник зріс із 18% до 22%, а у сфері обслуговування — із 10% до 14%. Така динаміка свідчить про зростаючу роль мігрантів у підтриманні цих секторів економіки [58].

Загалом міжнародна міграція не лише змінює структуру ринку праці, але й забезпечує соціально-економічну стабільність країн. Проте для досягнення максимальної ефективності цього процесу необхідно розробляти політики, спрямовані на інтеграцію мігрантів, їхню професійну адаптацію та забезпечення рівних можливостей на ринку праці. Це дозволить зменшити соціальну напруженість і максимально реалізувати економічний потенціал міграційних потоків.

Демографічні зміни та міграційні процеси мають глибокий вплив на соціальні структури, змінюючи їхній характер і викликаючи нові виклики для урядів, спільнот

і окремих громадян. У розвинених країнах, де спостерігається старіння населення, дедалі більшого поширення набувають одномісні домогосподарства. Ця тенденція зумовлена як зростанням кількості літніх людей, які проживають окремо, так і зміною соціальних норм, що призводять до збільшення числа людей, які обирають жити самотійно. За даними Євростату, у 2024 році понад 35% домогосподарств у країнах Європейського Союзу були одномісними, що створює додаткове навантаження на системи житлового забезпечення, охорони здоров'я та соціальної підтримки.

У країнах, що розвиваються, ситуація є кардинально іншою. Висока народжуваність, особливо у країнах Африки та Південної Азії, сприяє збільшенню багатодітних сімей, що формують основу соціальної структури цих регіонів. Наприклад, у Нігерії та Чаді середній розмір сім'ї перевищує п'ять осіб. Це створює суттєве навантаження на системи освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення, які нерідко не встигають адаптуватися до швидкого зростання населення [59]. У багатьох випадках це також спричиняє нерівномірний доступ до базових послуг, що стає джерелом соціальної напруженості.

Міграція є ще одним фактором, що суттєво впливає на соціальні структури, особливо у країнах, які приймають велику кількість мігрантів. У таких країнах, як Німеччина, Франція чи Канада, зростає частка населення іноземного походження, що сприяє підвищенню культурного різноманіття. Наприклад, у Німеччині частка осіб іноземного походження у загальній чисельності населення зросла з 15% у 2020 році до 18% у 2024 році. Це розширює культурну палітру суспільства, сприяє розвитку інновацій, створює нові економічні можливості, але водночас може стати причиною соціальної напруженості. Питання інтеграції мігрантів, мовної адаптації та боротьби з дискримінацією стають предметом активних суспільних і політичних дискусій.

Культурне різноманіття, яке виникає у результаті міграції, може бути потужним джерелом інновацій, особливо у таких сферах, як мистецтво, наука та бізнес. Наприклад, іммігранти у США внесли значний вклад у розвиток технологічного сектору, заснувавши такі компанії, як Google чи Tesla. Водночас

відсутність ефективної політики інтеграції може призвести до формування замкнених етнічних громад, що ускладнює соціальну згуртованість і створює умови для конфліктів.

Одним із ключових викликів, пов'язаних із демографічними змінами та міграцією, є їхній вплив на інфраструктуру. Урбанізація, яка часто супроводжує міграційні процеси, створює значний тиск на міське середовище. У великих мегаполісах, таких як Лондон, Нью-Йорк, Делі чи Токіо, швидке зростання чисельності населення призводить до перевантаження транспортних систем, браку житла, зростання вартості оренди та погіршення якості повітря. За даними ООН, у 2023 році близько 55% населення світу проживало у містах, і ця цифра, за прогнозами, продовжуватиме збільшуватися, досягнувши 68% до 2050 року.

Такі демографічні та міграційні тенденції створюють необхідність у значних інвестиціях у розвиток міської інфраструктури. Розширення транспортних систем, будівництво доступного житла, модернізація комунальних послуг та впровадження екологічно сталих технологій є критично важливими для забезпечення комфортного життя у мегаполісах. Наприклад, уряди таких країн, як Сінгапур та Німеччина, активно впроваджують програми розумних міст, які спрямовані на зменшення екологічного сліду та підвищення ефективності управління міським середовищем [60].

Кліматична міграція також є важливим фактором, який впливає на інфраструктуру та довкілля. Зміни клімату, такі як підвищення рівня моря, тривалі посухи та природні катастрофи, змушують мільйони людей переселятися з небезпечних регіонів до більш сприятливих для проживання місць. Наприклад, у 2022 році понад 30 мільйонів людей були змушені покинути свої домівки через природні катаклізми, такі як повені, посухи або урагани. Це створює додатковий тиск на ресурси регіонів, що приймають мігрантів, зокрема на водопостачання, енергетику та продовольство.

Регіони, які приймають кліматичних мігрантів, часто стикаються з проблемами перенаселення, що призводить до деградації довкілля. Наприклад, у прибережних районах Бангладеш та Індії зростання чисельності населення,

спричинене кліматичною міграцією, посилює ерозію ґрунтів та забруднення водних ресурсів. У відповідь багато країн починають впроваджувати стратегії адаптації, спрямовані на підвищення стійкості інфраструктури до змін клімату [61].

Отже, демографічні зміни та міграційні процеси суттєво впливають на соціальні структури, міську інфраструктуру та стан довкілля. Для подолання цих викликів необхідно впроваджувати інноваційні підходи до управління соціальними та економічними процесами, які враховують різноманіття причин і наслідків цих змін. Це дозволить забезпечити сталий розвиток і мінімізувати негативний вплив демографічних і міграційних тенденцій на суспільство та природу.

Висновки до розділу 2

Аналіз структури та динаміки міжнародних міграційних потоків, а також соціально-економічних наслідків демографічних змін і міграційних процесів у період з 2020 по 2024 роки дозволяє зробити низку важливих висновків щодо глобальних тенденцій розвитку міграції як складової міжнародного соціально-економічного середовища. Міжнародна міграція в зазначений період залишалася ключовим чинником, що визначає трансформацію ринків праці, демографічну структуру населення, а також політичну стабільність окремих країн і цілих регіонів. Незважаючи на численні виклики, серед яких пандемія COVID-19, економічні кризи, регіональні збройні конфлікти та наростання кліматичних ризиків, глобальний обсяг міжнародної міграції продовжував зростати. У 2024 році чисельність міжнародних мігрантів сягнула 296 мільйонів осіб, що свідчить про поступове відновлення міграційної активності після спаду у 2020 році, спричиненого жорсткими карантинними обмеженнями та закриттям кордонів.

Структура міграційних потоків суттєво залежала від регіональної специфіки та рівня економічного розвитку країн. Такі держави, як США, Канада, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та інші країни Європейського Союзу, залишалися основними центрами тяжіння економічних мігрантів. Ці країни, стикаючись із дефіцитом робочої сили та процесами старіння населення, активно

залучали іноземних працівників для заповнення вакантних місць у секторах, де спостерігається нестача місцевих кадрів. У першу чергу це стосувалося галузей будівництва, сільського господарства, догляду за літніми людьми, обслуговування, логістики та навіть високотехнологічних сфер, зокрема ІТ і медичних послуг. Натомість країни, що розвиваються, особливо в Африці, Південній Азії та Латинській Америці, залишалися основними донорами мігрантів, зумовлюючи цим глобальний економічний дисбаланс. Високий рівень безробіття, нестача інфраструктури, соціальна нерівність, зростання вартості життя та політична нестабільність стали чинниками, що змушували мільйони людей залишати свої батьківщини в пошуках більш сприятливих умов життя.

Демографічні зміни, зокрема процеси старіння населення у розвинених країнах, стали ще одним важливим детермінантом зростання міжнародної міграції. У країнах Західної Європи, Північної Америки та Японії спостерігається стійке зменшення частки населення працездатного віку, що у 2024 році вимагало від урядів активізації програм із залучення мігрантів, здатних компенсувати дефіцит трудових ресурсів. Наприклад, у Німеччині, Японії та Італії частка осіб віком понад 65 років перевищила 20%, що створює додаткове навантаження на пенсійну систему, медицину та соціальне забезпечення. У відповідь на ці виклики розвинені країни почали орієнтуватися на залучення висококваліфікованих мігрантів, зокрема лікарів, інженерів, програмістів і дослідників, водночас вдосконалюючи системи інтеграції та визнання дипломів. У той же час країни-еміграції, зокрема Індія, Нігерія, Пакистан, Бангладеш, продовжували демонструвати високі темпи народжуваності, що створювало молодий демографічний профіль. Однак, за відсутності відповідних інвестицій в освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру, ці країни стикалися з внутрішніми викликами перенаселення, безробіття та еміграції «мізків».

Важливим викликом останніх років стало зростання масштабів кліматичної міграції, яка, згідно з оцінками Світового банку, до 2050 року може охопити до 216 мільйонів осіб. У 2022 році понад 30 мільйонів людей були змушені залишити свої домівки через катастрофічні наслідки зміни клімату: підвищення рівня моря, тривалі посухи, повені, урагани. Найбільш вразливими до цього явища стали островні

держави Океанії, Сахельський регіон Африки та південна Азія. Оскільки чинне міжнародне право не визнає кліматичних мігрантів біженцями, це створює правовий вакуум, у якому мільйони людей не мають доступу до належного захисту та гарантій. Така ситуація вимагає розробки нового міжнародного правового інструментарію, який враховував би екологічні аспекти примусового переміщення населення.

Соціальні наслідки міграції проявлялися у підвищенні рівня культурного різноманіття та трансформації ідентичностей у приймаючих країнах. У країнах Європейського Союзу, зокрема в Німеччині, Франції, Швеції, Нідерландах, у 2024 році частка осіб іноземного походження у загальній чисельності населення зросла до 18%. З одного боку, це сприяло динамізації ринку праці, стимулювало підприємницьку активність, посилювало інноваційну складову економіки. З іншого – супроводжувалося зростанням соціальної напруженості, проблемами інтеграції, поширенням дискримінації, ксенофобії та гальмуванням соціальної мобільності. Система освіти, охорони здоров'я та соціальні служби виявилися перевантаженими, що вимагало розширення фінансування та адаптації інституцій до нових демографічних реалій.

Окремо варто відзначити урбанізаційний аспект міграційних процесів. Великі міста, зокрема Лондон, Нью-Йорк, Париж, Делі, Дубай та Берлін, стали магнітами для міжнародних мігрантів, що спричинило їхнє стрімке зростання та перенаселеність. Різке збільшення чисельності населення у мегаполісах призвело до дефіциту доступного житла, перевантаження транспортних мереж, зростання вартості життя та погіршення екологічної ситуації. Міські адміністрації змушені були впроваджувати програми сталого розвитку, інвестувати в модернізацію інфраструктури та адаптувати міське планування до нових реалій. Міграція, у цьому контексті, стала не лише демографічним, а й просторовим явищем, що впливає на якість урбаністичного середовища та життєздатність міст.

Таким чином, міжнародна міграція в сучасному світі виступає потужним фактором трансформації глобального простору, вимагаючи від держав, міжнародних організацій та суспільств усвідомлення її комплексного характеру.

Вона одночасно створює нові економічні можливості, демографічні переваги та культурне збагачення, але й супроводжується численними викликами: соціальними, політичними, правовими та екологічними. Ефективна міграційна політика майбутнього має ґрунтуватися на балансі між потребами ринку праці, захистом прав людини, забезпеченням соціальної справедливості та кліматичної стійкості. Лише за умови міжнародної солідарності та довгострокового стратегічного планування можна перетворити глобальні міграційні потоки на рушійну силу сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегії та механізми державної демографічної політики в умовах глобальних викликів

Державна демографічна політика є ключовим інструментом регулювання процесів народонаселення та міграції в умовах багатовекторних глобальних викликів, серед яких центральне місце займають старіння населення, демографічні дисбаланси, наслідки пандемій, масштабні міграційні процеси, зміна клімату та економічна невизначеність. У цих умовах питання формування адаптивної, гнучкої та цілеспрямованої демографічної політики набуває особливої актуальності. Зміна демографічної структури прямо впливає на довготривалу конкурентоспроможність держав, її соціальну стабільність, працездатність економіки та загальну безпеку. Відтак формування ефективних стратегій, що враховують сучасні реалії та прогнозні тенденції, є пріоритетним завданням урядів усього світу. Україна, як держава, що знаходиться у стані військового конфлікту, з надзвичайно складною економічною ситуацією та високим рівнем зовнішньої міграції, має особливо гостру потребу в переосмисленні засад власної демографічної політики.

На початку 2024 року чисельність постійного населення України, за офіційними оцінками, становить близько 36,5 мільйона осіб. Це є одним із найнижчих показників за останні 60 років і свідчить про масштабну демографічну кризу. У порівнянні з дореволюційним рівнем у 1991 році, коли в країні проживало понад 51,9 мільйона осіб, зниження чисельності є катастрофічним. Основними причинами цього процесу є тривалий період низької народжуваності, висока смертність, значне міграційне сальдо, а також численні хвилі вимушеного переміщення населення після 2014 року і повномасштабної війни з 2022 року [62]. За даними міжнародних організацій, понад 6 мільйонів українців на початку 2024 року залишаються за кордоном у статусі тимчасового захисту або біженців.

Таблиця 3.1.

Міграційна ситуація України (2023–2024)

Показник	Значення
Сальдо міграції (2023 р.)	–400 тис. осіб
Кількість біженців за кордоном (2024 р.)	понад 6 млн. осіб
Грошові перекази в Україну (2023 р.)	13 млрд. дол. США

Джерело: створено автором за [63]

Частина з них уже адаптувалась у приймаючих країнах, зокрема Польщі, Німеччині, Чехії, Канаді, Італії, і приймає рішення залишатися там на довший термін, що створює додатковий ризик для втрати трудового і демографічного потенціалу України.

Демографічна структура населення України змінюється у бік старіння.

Таблиця 3.2

Демографічна структура України у 2024 р.

Показник	Значення
Чисельність населення	36,5 млн. осіб
Середній вік	42,7 років
Частка осіб віком 65+	18,5%
Коефіцієнт народжуваності (на 1000 осіб)	7,5
Коефіцієнт смертності (на 1000 осіб)	14,7

Джерело: створено автором за [63]

Середній вік громадян у 2024 році досяг 42,7 років, а частка осіб віком понад 65 років перевищує 18,5%. За оцінками демографів, якщо тенденції збережуться, то до 2030 року кожен п’ятий житель України буде пенсійного віку. Це означає зростання демографічного навантаження, зниження чисельності працездатного населення, проблеми із забезпеченням пенсій, а також додатковий тиск на систему охорони здоров’я, яка й без того зазнала значних втрат під час війни. На тлі цього коефіцієнт народжуваності залишається одним із найнижчих у Європі — у 2023 році він склав лише 7,5 на 1000 осіб [63].

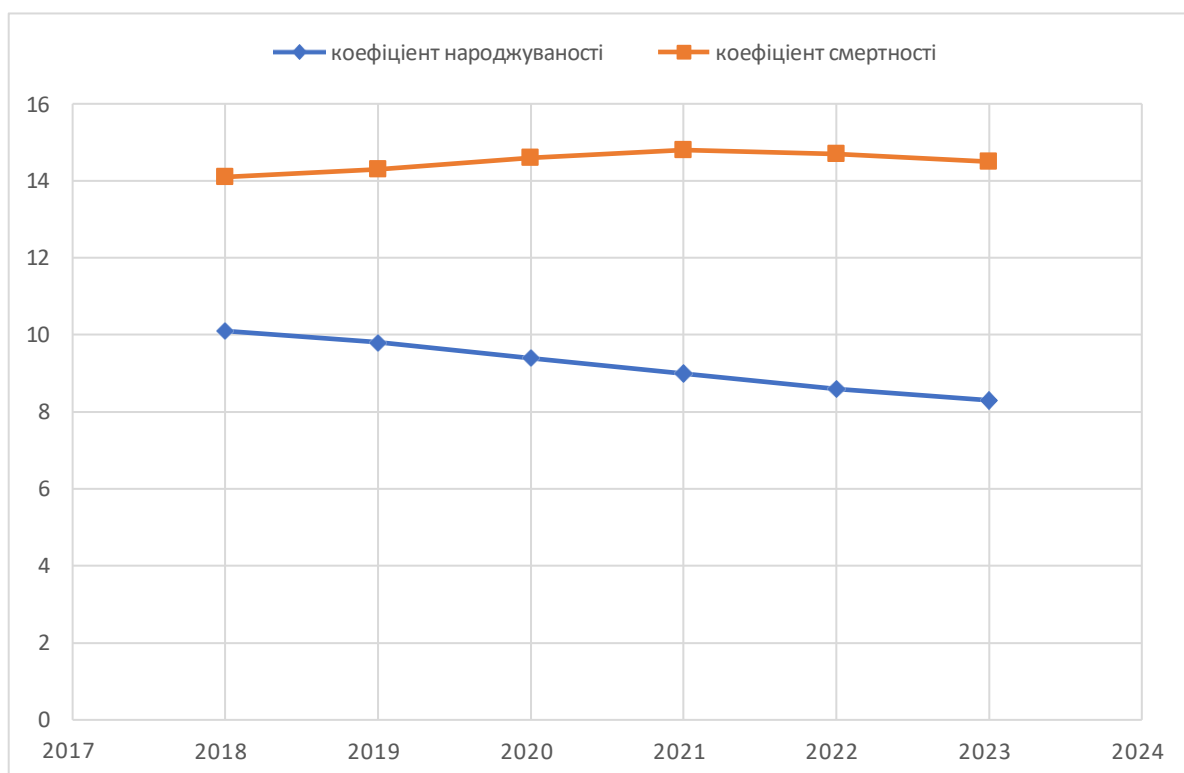

Рис. 3.1. Динаміка коефіцієнтів народжуваності та смертності в Україні у 2018–2023 р.

Джерело: створено автором за [64]

Водночас коефіцієнт смертності становив 14,7 на 1000 осіб, що обумовлено як загальною деградацією системи медичного обслуговування, так і фізичними втратами, спричиненими бойовими діями.

Особливе значення в сучасних умовах набуває міграційна політика. У 2023 році сальдо міграції становило приблизно –400 тисяч осіб, причому основну частину виїздів забезпечили громадяни працездатного віку. Це значно підриває потенціал національної економіки. Водночас міжнародна міграція українців забезпечує колосальний приплив грошових переказів: у 2023 році обсяг офіційних приватних трансфертів в Україну перевищив 13 мільярдів доларів США. Ці кошти підтримують внутрішнє споживання, стабілізують валютний ринок і є одним із найбільш стійких джерел зовнішнього фінансування на фоні воєнної кризи. Проте така залежність від зовнішніх переказів створює ризики для стійкості економічної моделі в довгостроковій перспективі. Потрібна стратегія повернення кваліфікованих

кадрів, підтримка діаспори, залучення інтелектуального капіталу до післявоєнного відновлення [64].

Україна повинна розвивати політику підтримки народжуваності, беручи за приклад країни з ефективними демографічними стратегіями. Наприклад, у Франції державна підтримка включає щомісячні виплати на дітей, податкові пільги, субсидії на житло, розвиток мережі безкоштовних дитячих садків. У Німеччині виплати за програмою *Kindergeld* є стабільним джерелом доходу для сімей. В Україні ж розмір фінансової допомоги при народженні дитини упродовж багатьох років залишається фіксованим і не адаптованим до інфляційних процесів. Це робить його малоефективним стимулом у боротьбі з демографічним спадом. Відтак необхідним є комплексний підхід — від підтримки сімей до створення розвиненої мережі дитячих установ, гнучких умов праці для батьків, а також політики гендерної рівності, що дозволить жінкам поєднувати професійне життя з материнством.

Ще одним критичним аспектом є здоров'я населення. Розвиток системи охорони здоров'я в Україні повинен враховувати високі показники смертності та хронічної захворюваності. Пандемія COVID-19, а потім війна продемонстрували вразливість системи. Проблеми із доступом до медичних послуг у віддалених регіонах, нестача лікарів, брак ліків і низька якість профілактики негативно впливають на тривалість життя, яка в Україні на 10–12 років нижча, ніж у країнах ЄС. У цих умовах держава повинна посилити профілактичну медицину, інвестувати у телемедицину, цифрові технології, модернізацію лікарень і створення умов для активного довголіття. [65]

Крім того, екологічні чинники набувають дедалі більшого значення у формуванні демографічних трендів. Україна вже стикається з внутрішньою кліматичною міграцією через посухи, забруднення, знищення промислових об'єктів і деградацію ґрунтів. У разі посилення кліматичних змін, зокрема в південних і східних регіонах, очікується зростання переміщення населення, що вимагатиме адаптації інфраструктури. Це ставить питання про інтеграцію кліматичної стійкості до демографічної політики — від містобудування до розміщення об'єктів охорони здоров'я та освіти.

Насамкінець, ефективна демографічна політика України повинна мати чітко виражений стратегічний характер і спиратися на сучасні, доказові інструменти управління, які враховують як національні, так і глобальні виклики. Така політика має базуватись на детальному аналізі демографічних процесів, передбачати розробку системи регулярного моніторингу ключових показників — народжуваності, смертності, міграційного руху, вікової структури населення, зайнятості та доступу до базових послуг. Одним із пріоритетів повинна стати інтеграція демографічних підходів у комплексні державні політики — у сфері освіти, охорони здоров'я, житлової політики, гендерної рівності, цифрової трансформації та регіонального розвитку. Надзвичайно важливо також забезпечити синхронізацію демографічної стратегії з економічними планами відновлення країни після завершення війни.

Крім внутрішньої координації, важливою складовою є зміцнення партнерства з міжнародними організаціями — такими як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк, Європейський Союз, Міжнародна організація з міграції, ЮНІСЕФ та інші. Таке партнерство має забезпечити не лише фінансову підтримку, але й експертну, аналітичну та методологічну допомогу у формуванні довготривалих демографічних програм. Досвід країн Центральної та Східної Європи, які пройшли через подібні виклики, може стати цінним ресурсом для адаптації міжнародних практик до українських умов [66].

Реалізація комплексного демографічного підходу дозволить Україні не лише подолати сучасну демографічну кризу, викликану війною, масовим виїздом населення, зниженням народжуваності та старінням суспільства, але й сформувати стійкі передумови для відновлення людського потенціалу. Це має стати основою для сталого розвитку держави в середньо- і довгостроковій перспективі. Особлива увага має бути зосереджена на розвитку людського капіталу як ключового ресурсу національної відбудови. У цьому контексті пріоритетними напрямками повинні стати підтримка народжуваності, сприяння репатріації громадян, інвестиції в освіту та охорону здоров'я, створення умов для гідного життя в регіонах, а також розвиток соціальної інфраструктури. Збереження, повернення та розкриття потенціалу

українських громадян — як тих, що залишаються в країні, так і тих, хто перебуває за кордоном — мають стати беззаперечними орієнтирами державної політики найближчих десятиліть.

3.2. Перспективні напрями розвитку міжнародних міграційних процесів в Україні у повоєнний період

Міжнародні міграційні процеси відіграватимуть ключову роль у повоєнному відновленні та подальшому розвитку України, оскільки саме людський капітал є основою стійкого зростання, ефективного функціонування ринку праці та збереження демографічної рівноваги. Війна, що почалася в лютому 2022 року, спричинила безпрецедентні міграційні хвилі: за оцінками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, понад 8 мільйонів українців змушені були покинути країну. Одночасно із цим внутрішньо переміщеними особами стали ще понад 6 мільйонів громадян. Ці дані вказують на те, що міграційні процеси не лише трансформували соціальну карту України, а й кардинально змінили її економічну, культурну та демографічну структуру [67]. Повноцінне післявоєнне відновлення стане можливим лише за умови ефективного та стратегічного управління всіма формами міжнародної та внутрішньої міграції.

Сучасна українська міграційна політика повинна стати багатофункціональним інструментом, що не обмежується регулюванням переміщення громадян, а охоплює ширші аспекти — від гарантій безпеки до економічної реінтеграції та розвитку трудового потенціалу. У цьому контексті особливої ваги набуває репатріація громадян, які знайшли прихисток за кордоном, залучення нових трудових мігрантів із-за меж України, повна інтеграція внутрішньо переміщених осіб у соціальну тканину громад, а також цифровізація всіх процесів, пов'язаних із обліком, супроводом і підтримкою мігрантів. Ці напрями розкриваються в Таблиці 3.3, де відображено основні функціональні вектори повоєнної міграційної політики.

Репатріація українських громадян стане одним із визначальних факторів формування післявоєнної державної політики. Мільйони українців, переважно жінок

і дітей, які тимчасово проживають у Польщі, Німеччині, Чехії, Румунії та інших країнах ЄС, потребують створення сприятливих умов для повернення.

Таблиця 3.3

Напрями повоєнної міграційної політики України

Напрямок	Ціль
Репатріація громадян	Повернення понад 6–8 млн. громадян з-за кордону
Інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО)	Інтеграція понад 6 млн. ВПО у місцеві громади
Залучення трудових мігрантів	Компенсація дефіциту робочої сили, особливо у критичних секторах
Міжнародна співпраця	Отримання технічної, фінансової допомоги та експертизи
Цифровізація управління міграцією	Автоматизація, моніторинг та ефективне управління міграційними потоками

Джерело: створено автором за [68]

Згідно з даними Eurostat, лише у 2023 році частка українців у загальній структурі іноземного населення Польщі перевищила 28%, у Чехії — 18%, а в Німеччині кількість зареєстрованих біженців з України перевищила 1,2 мільйона осіб. Ці цифри підтверджують не лише масштаб переміщення, а й виклики, пов’язані з утриманням зв’язку між державою та громадянами за кордоном.

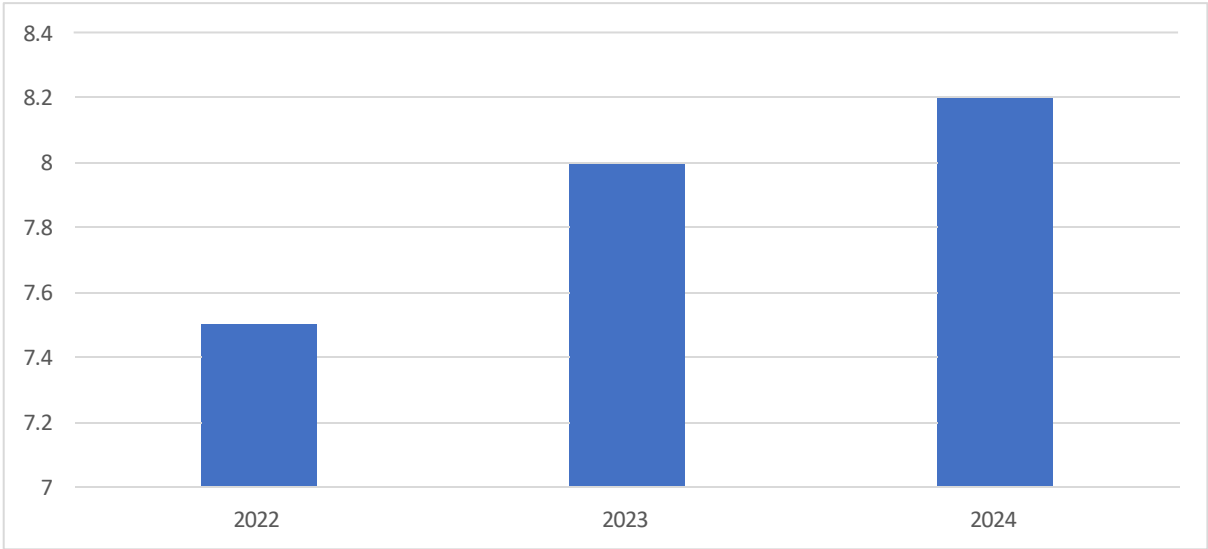

Рис.3.2. Кількість біженців з України (2022–2024 рр.)

Джерело: створено автором за [69]

Рис.3.2. ілюструє зміну чисельності українських біженців у період із 2022 по 2024 роки, демонструючи стабілізацію кількості біженців на рівні 8 мільйонів осіб, починаючи з другої половини 2023 року. Незважаючи на спроби адаптації в країнах перебування, значна частина громадян декларує намір повернутися додому за умови безпеки, стабільності та доступу до соціальної інфраструктури. Повоєнна репатріація неможлива без державної участі в масштабному будівництві житла, відновленні дитячих садків, шкіл, лікарень, поліклінік і транспортної системи. Уряд повинен сформувати інтегровану політику, орієнтовану на потреби окремих категорій репатріантів — жінок, дітей, осіб похилого віку, фахівців, підприємців та студентів.

Надзвичайно важливо розробити і впровадити програми економічної реінтеграції, що включають пільгове кредитування бізнесу, податкові канікули, грантову підтримку для відкриття власної справи, а також інвестиції у галузі з високим потенціалом працевлаштування — будівництво, сільське господарство, сфера обслуговування, логістика, креативна індустрія та ІТ. Зокрема, за даними Міністерства економіки, у 2024 році понад 34% репатріантів виказали зацікавленість у започаткуванні власної справи в Україні. Такий потенціал потребує підтримки через відповідні механізми, включаючи цифрові платформи з пошуку фінансування, юридичного консалтингу та доступу до маркетингових послуг.

Повернення молоді, що виїхала за кордон на навчання чи через воєнні події, є особливо критичним завданням. Станом на початок 2024 року в закладах вищої освіти Європи навчалася понад 160 тисяч українських студентів. Збереження з ними зв'язку, надання можливостей для повернення, участі у стажуваннях, створення дослідницьких центрів в Україні — усе це має сприяти відтоку, а не втраті інтелектуального капіталу [70].

Таблиця 3.4 ілюструє основні статистичні показники станом на 2024 рік: кількість біженців, ВПО, обсяг грошових переказів, міграційне сальдо, а також загальну потребу у фахівцях у критично важливих секторах. Так, в енергетичній сфері, за оцінками профільних організацій, лише для відновлення розподільчих мереж необхідно понад 8 тисяч кваліфікованих електромонтерів. Водночас

будівельний сектор потребує не менше 350 тисяч працівників, включаючи інженерів, проєктантів і виконробів.

Таблиця 3.4

Основні статистичні показники щодо міграції в Україні (2024)

Показник	Значення
Кількість біженців за кордоном	8 млн. осіб
Кількість внутрішньо переміщених осіб	6 млн. осіб
Сальдо міграції (2023)	–400 тис. осіб
Обсяг грошових переказів в Україну (2023)	13 млрд. дол. США
Потреба у кваліфікованих кадрах у критичних секторах	Близько 1,5 млн. фахівців

Джерело: створено автором за [71]

Реалізація стратегії залучення трудових мігрантів має базуватись на досвіді країн ЄС, де системи дозвільного доступу до ринку праці поєднуються з механізмами соціальної інтеграції. Згідно з даними Світового банку, у 2023 році Польща офіційно зареєструвала понад 100 тисяч трудових мігрантів із В’єтнаму, Індії та Бангладеш, компенсуючи дефіцит у сфері виробництва та догляду. Україна може адаптувати цей підхід, спростивши процедури отримання візи, посвідки на тимчасове проживання та реєстрації в електронних реєстрах.

Справедлива оплата праці, медичне страхування, захист від дискримінації та забезпечення житлом — базові компоненти, які необхідні для створення привабливих умов для майбутніх трудових мігрантів в Україні. Водночас важливо забезпечити контроль і моніторинг ситуації, щоб уникнути зростання соціальної напруженості. Для цього доцільно залучити Міжнародну організацію з міграції, яка має досвід у супроводі міграційних програм у понад 100 країнах.

Утім, найбільш масштабним викликом залишається питання інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до офіційних звітів уряду та ООН, у 2024 році кількість ВПО перевищила 6 мільйонів осіб. Велика частина з них зосереджена у західних областях України, що спричинило перевантаження місцевих шкіл, поліклінік, ринків праці та житлового фонду. Особливо гостро стоїть проблема забезпечення тимчасовим або постійним житлом — за оцінками Мінрегіону,

близько 1,2 мільйона ВПО не мають належних умов для проживання. Потрібні масштабні державні та міжнародні інвестиції у житлове будівництво, соціальні квартири, гуртожитки.

Економічна інтеграція ВПО може реалізовуватись через програми підтримки самозайнятості, створення центрів розвитку підприємництва, проведення бізнес-інкубацій. За даними Міжнародної організації праці, понад 22% ВПО розглядають можливість відкриття власної справи. Їм потрібен доступ до грантів, менторських програм і професійної перепідготовки. Водночас надзвичайно важливо забезпечити збереження та розвиток потенціалу жінок серед ВПО, які часто виступають як основна трудова сила у сфері догляду, освіти, харчування [72].

Освіта — ще один критичний елемент інтеграції. Втрата можливості навчання дітьми шкільного віку загрожує виникненням цілого покоління з нерівними освітніми стартами. Тому відновлення шкільної мережі, підвищення кваліфікації вчителів, забезпечення психологічної підтримки, гібридні форми навчання — усі ці компоненти мають бути невід’ємною частиною державної стратегії.

Виключно важливою умовою успішного управління міграційними процесами є впровадження цифрових технологій. Платформи електронної реєстрації, мобільні додатки, інтерактивні карти послуг, чат-боти з правовими консультаціями — усе це підвищує якість обслуговування мігрантів, зменшує корупційні ризики та дозволяє швидше і точніше аналізувати потреби. Наприклад, в Естонії вже у 2022 році функціонувала система, яка дозволяла біженцям із України онлайн отримати посвідчення особи, звернутись до медичних установ та зареєструватись на курси мови.

Аналогічно, в Канаді електронна система Express Entry дозволяє трудовим мігрантам упродовж кількох тижнів пройти всі етапи від подачі заявки до отримання дозволу на роботу. Україна має створити власну інтегровану систему міграційної підтримки з персональними кабінетами користувачів, електронними довідками, автоматизованим зворотним зв’язком та інтеграцією з базами даних ДМС, МОЗ, МОН, МВС.

Цифровізація також сприятиме запобіганню потенційним порушенням прав мігрантів, створить аналітичну базу для прогнозування міграційних потоків, виявлення ризиків у секторі праці, моніторингу участі в реінтеграційних програмах. Підключення біометричних систем дозволить знизити випадки подвійної реєстрації, підробки документів і шахрайства у сфері соціальної допомоги.

Міжнародна співпраця є основою реалізації будь-якої міграційної політики. Спільні програми з урядами Польщі, Чехії, Німеччини, Італії, а також інституційна участь структур ЄС у рамках Механізму цивільного захисту дозволяє залучати фінансові ресурси на відновлення інфраструктури, запуск програм підтримки підприємництва серед мігрантів, створення навчальних платформ і забезпечення перекваліфікації. Такі приклади вже реалізуються у співпраці з GIZ, UNDP, USAID, ІОМ, а також Європейською комісією [73].

Таким чином, міжнародна міграція не є викликом, як це часто подається у популістському дискурсі, а є потужним ресурсом, який може трансформувати українське суспільство у напрямку більшої економічної спроможності, соціальної відкритості та інституційної адаптивності. Ключ до цього — у стратегічному плануванні, міжвідомчій координації, інвестиціях у цифровізацію, партнерстві з громадським сектором і постійній комунікації з самими мігрантами. Україна має історичний шанс використати міграцію як інструмент відновлення, модернізації й побудови держави нового зразка — соціально відповідальної, інноваційної, інтегрованої у глобальний простір.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було ґрунтовно проаналізовано сучасні виклики та перспективи розвитку міжнародних міграційних процесів в Україні з особливим акцентом на повоєнний період. Міграція у цьому контексті розглядається не лише як демографічне явище, а як ключовий інструмент стратегічного відновлення країни, її соціально-економічної модернізації та інституційної трансформації. Було встановлено, що одним із пріоритетів національної міграційної політики має стати

репатріація громадян, які вимушено покинули країну через війну. Згідно з останніми статистичними оцінками, таких громадян налічується понад 8 мільйонів осіб. Їхнє повернення є надзвичайно важливим для відновлення людського потенціалу та демографічного балансу держави. Ефективна репатріація потребуватиме впровадження масштабних комплексних заходів, серед яких – забезпечення житлом, створення нових робочих місць, розбудова соціальної та транспортної інфраструктури, а також запуск програм реінтеграції, які враховуватимуть як економічні, так і психологічні потреби громадян.

Окрема увага була приділена внутрішньо переміщеним особам, чисельність яких у 2024 році перевищила 6 мільйонів осіб. У дослідженні наголошено, що інтеграція ВПО є не лише гуманітарним обов'язком держави, але й потенційним ресурсом економічного відновлення. Надання доступу до якісного житла, освіти, медичних послуг, а також стимулювання підприємницької активності серед ВПО може перетворити цю категорію населення на драйвер регіонального розвитку. У розділі розглянуто приклади вже реалізованих державних програм підтримки ВПО, однак підкреслюється необхідність їх розширення та децентралізації, з урахуванням реальних потреб переміщених осіб у різних регіонах країни.

Вивчення ролі трудової міграції у повоєнному контексті виявило її стратегічну значущість у контексті вирішення проблеми дефіциту робочої сили, що поглибився внаслідок війни та міграційних втрат. За офіційними оцінками, країна потребує щонайменше 1,5 мільйона фахівців у таких сферах, як будівництво, медицина, енергетика, інженерія та ІТ. У зв'язку з цим важливою стає розробка і впровадження інструментів залучення трудових мігрантів – зокрема, програм «зелених карт», механізмів спрощення процедур отримання дозволів на роботу, цифрових платформ для реєстрації працівників і механізмів соціального та правового захисту для іноземців, які працюватимуть в Україні.

Особливе місце у розділі займає цифровізація міграційного управління. Було обґрунтовано, що створення електронних платформ для реєстрації мігрантів, інтегрованих інформаційних систем для координації між відомствами, мобільних додатків для доступу до послуг і ресурсів, а також впровадження біометричних

ідентифікаторів дозволить суттєво підвищити прозорість, ефективність і адаптивність міграційної політики. Український досвід уже включає перші приклади подібних ініціатив, однак для досягнення системного ефекту необхідне масштабне фінансування, нормативне закріплення і міжвідомча синергія.

Також у розділі проаналізовано питання міжнародного співробітництва, яке має стати фундаментом для реалізації державної міграційної політики. Встановлено, що тісна співпраця з міжнародними організаціями – ООН, ЄС, МОМ, Світовим банком – може забезпечити не лише фінансову підтримку, але й доступ до передових технологій, експертної допомоги, навчання персоналу та координації з державами, що приймають українських біженців. Таке партнерство особливо актуальне для реалізації програм репатріації, реінтеграції, професійної адаптації та зміцнення спроможності громад.

У контексті глобальних змін, було акцентовано й на потенційних викликах, пов'язаних із кліматичною міграцією. Руйнування екосистем, знищення сільськогосподарської інфраструктури, зростання частоти стихійних лих унаслідок війни створюють передумови для появи внутрішніх кліматичних переселенців. Тому майбутня політика має включати моніторинг екологічних загроз, створення систем раннього попередження та розробку механізмів тимчасової мобільності населення у випадку катастроф.

У підсумку, міжнародні міграційні процеси у повоєнній Україні набувають системного, стратегічного характеру і мають бути розглянуті в контексті національної безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності. Результати дослідження підтверджують, що лише цілісна, орієнтована на людину міграційна політика, яка поєднує репатріацію, інтеграцію ВПО, залучення іноземних фахівців, цифровізацію управління та міжнародну кооперацію, здатна забезпечити сталий розвиток і відновлення України у середньостроковій і довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У першому розділі роботи було розглянуто основні теоретико-методологічні засади дослідження народонаселення та міжнародної міграції, які є фундаментом для розуміння складних соціально-економічних і демографічних процесів, що формують сучасний глобалізований світ.

Дослідження народонаселення дає змогу оцінити динаміку ключових демографічних показників, таких як народжуваність, смертність, природний приріст, тривалість життя, вікова та статева структура населення. Ці аспекти дозволяють прогнозувати демографічні зміни у різних регіонах світу та формувати ефективні стратегії управління населенням. Особлива увага приділяється відмінностям між демографічними процесами у розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Зокрема, високі показники народжуваності у країнах Африки та Південної Азії часто призводять до надлишку молодого населення, який створює тиск на соціальні системи та ринки праці. Натомість розвинені країни, такі як Японія чи держави Європейського Союзу, стикаються із викликами старіння населення та дефіциту робочої сили, що потребує залучення мігрантів для збереження економічної стабільності.

Міжнародна міграція відіграє важливу роль у сучасних демографічних процесах. Її основними рушійними факторами є економічні, соціальні, політичні та екологічні причини. Нерівність у рівнях життя, безробіття, політичні конфлікти та порушення прав людини залишаються головними мотивами для переселення. Крім того, зміни клімату та екологічні катастрофи все частіше стають причиною міграційних потоків, що створює нові виклики для міжнародного співтовариства.

У процесі аналізу було встановлено, що демографічні зміни, такі як старіння населення, урбанізація та високий рівень народжуваності в країнах, що розвиваються, мають тісний зв'язок із міграційними процесами. Старіння населення в розвинених країнах збільшує попит на робочу силу у таких галузях, як охорона здоров'я та соціальні послуги, що робить мігрантів важливим ресурсом для функціонування соціальних систем. Водночас країни, які втрачають значну частину

працездатного населення через міграцію, часто стикаються з економічними і соціальними труднощами.

Крім того, міжнародна міграція впливає на соціальну та культурну структуру приймаючих країн, сприяючи формуванню мультикультурного середовища, але також породжуючи виклики інтеграції мігрантів. Такі проблеми, як мовні бар'єри, дискримінація та адаптація до нових умов життя, вимагають продуманих політик інтеграції. Грошові перекази, які мігранти надсилають до своїх країн походження, є важливим джерелом доходу для домогосподарств і сприяють економічному розвитку країн-емітентів.

Таким чином, взаємодія народонаселення та міжнародної міграції є складним і багатшаровим явищем, яке потребує комплексного підходу для розробки ефективних стратегій управління. Розуміння цих процесів є надзвичайно важливим для створення умов сталого розвитку суспільств як на національному, так і на глобальному рівнях.

Аналіз структури та динаміки міжнародних міграційних потоків, а також соціально-економічних наслідків демографічних змін і міграційних процесів у період з 2020 по 2024 роки дозволяє зробити низку важливих висновків щодо глобальних тенденцій розвитку міграції як складової міжнародного соціально-економічного середовища. Міжнародна міграція в зазначений період залишалася ключовим чинником, що визначає трансформацію ринків праці, демографічну структуру населення, а також політичну стабільність окремих країн і цілих регіонів. Незважаючи на численні виклики, серед яких пандемія COVID-19, економічні кризи, регіональні збройні конфлікти та наростання кліматичних ризиків, глобальний обсяг міжнародної міграції продовжував зростати. У 2024 році чисельність міжнародних мігрантів сягнула 296 мільйонів осіб, що свідчить про поступове відновлення міграційної активності після спаду у 2020 році, спричиненого жорсткими карантинними обмеженнями та закриттям кордонів.

Структура міграційних потоків суттєво залежала від регіональної специфіки та рівня економічного розвитку країн. Такі держави, як США, Канада, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та інші країни Європейського

Союзу, залишалися основними центрами тяжіння економічних мігрантів. Ці країни, стикаючись із дефіцитом робочої сили та процесами старіння населення, активно залучали іноземних працівників для заповнення вакантних місць у секторах, де спостерігається нестача місцевих кадрів. У першу чергу це стосувалося галузей будівництва, сільського господарства, догляду за літніми людьми, обслуговування, логістики та навіть високотехнологічних сфер, зокрема ІТ і медичних послуг. Натомість країни, що розвиваються, особливо в Африці, Південній Азії та Латинській Америці, залишалися основними донорами мігрантів, зумовлюючи цим глобальний економічний дисбаланс. Високий рівень безробіття, нестача інфраструктури, соціальна нерівність, зростання вартості життя та політична нестабільність стали чинниками, що змушували мільйони людей залишати свої батьківщини в пошуках більш сприятливих умов життя.

Демографічні зміни, зокрема процеси старіння населення у розвинених країнах, стали ще одним важливим детермінантом зростання міжнародної міграції. У країнах Західної Європи, Північної Америки та Японії спостерігається стійке зменшення частки населення працездатного віку, що у 2024 році вимагало від урядів активізації програм із залучення мігрантів, здатних компенсувати дефіцит трудових ресурсів. Наприклад, у Німеччині, Японії та Італії частка осіб віком понад 65 років перевищила 20%, що створює додаткове навантаження на пенсійну систему, медицину та соціальне забезпечення. У відповідь на ці виклики розвинені країни почали орієнтуватися на залучення висококваліфікованих мігрантів, зокрема лікарів, інженерів, програмістів і дослідників, водночас вдосконалюючи системи інтеграції та визнання дипломів. У той же час країни-еміграції, зокрема Індія, Нігерія, Пакистан, Бангладеш, продовжували демонструвати високі темпи народжуваності, що створювало молодий демографічний профіль. Однак, за відсутності відповідних інвестицій в освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру, ці країни стикалися з внутрішніми викликами перенаселення, безробіття та еміграції «мізків».

Важливим викликом останніх років стало зростання масштабів кліматичної міграції, яка, згідно з оцінками Світового банку, до 2050 року може охопити до 216 мільйонів осіб. У 2022 році понад 30 мільйонів людей були змушені залишити свої

домівки через катастрофічні наслідки зміни клімату: підвищення рівня моря, тривалі посухи, повені, урагани. Найбільш вразливими до цього явища стали островні держави Океанії, Сахельський регіон Африки та південна Азія. Оскільки чинне міжнародне право не визнає кліматичних мігрантів біженцями, це створює правовий вакуум, у якому мільйони людей не мають доступу до належного захисту та гарантій. Така ситуація вимагає розробки нового міжнародного правового інструментарію, який враховував би екологічні аспекти примусового переміщення населення.

Соціальні наслідки міграції проявлялися у підвищенні рівня культурного різноманіття та трансформації ідентичностей у приймаючих країнах. У країнах Європейського Союзу, зокрема в Німеччині, Франції, Швеції, Нідерландах, у 2024 році частка осіб іноземного походження у загальній чисельності населення зросла до 18%. З одного боку, це сприяло динамізації ринку праці, стимулювало підприємницьку активність, посилювало інноваційну складову економіки. З іншого – супроводжувалося зростанням соціальної напруженості, проблемами інтеграції, поширенням дискримінації, ксенофобії та гальмуванням соціальної мобільності. Система освіти, охорони здоров'я та соціальні служби виявилися перевантаженими, що вимагало розширення фінансування та адаптації інституцій до нових демографічних реалій.

Окремо варто відзначити урбанізаційний аспект міграційних процесів. Великі міста, зокрема Лондон, Нью-Йорк, Париж, Делі, Дубай та Берлін, стали магнітами для міжнародних мігрантів, що спричинило їхнє стрімке зростання та перенаселеність. Різке збільшення чисельності населення у мегаполісах призвело до дефіциту доступного житла, перевантаження транспортних мереж, зростання вартості життя та погіршення екологічної ситуації. Міські адміністрації змушені були впроваджувати програми сталого розвитку, інвестувати в модернізацію інфраструктури та адаптувати міське планування до нових реалій. Міграція, у цьому контексті, стала не лише демографічним, а й просторовим явищем, що впливає на якість урбаністичного середовища та життєздатність міст.

Таким чином, міжнародна міграція в сучасному світі виступає потужним фактором трансформації глобального простору, вимагаючи від держав, міжнародних організацій та суспільств усвідомлення її комплексного характеру. Вона одночасно створює нові економічні можливості, демографічні переваги та культурне збагачення, але й супроводжується численними викликами: соціальними, політичними, правовими та екологічними. Ефективна міграційна політика майбутнього має ґрунтуватися на балансі між потребами ринку праці, захистом прав людини, забезпеченням соціальної справедливості та кліматичної стійкості. Лише за умови міжнародної солідарності та довгострокового стратегічного планування можна перетворити глобальні міграційні потоки на рушійну силу сталого розвитку.

У третьому розділі було ґрунтовно проаналізовано сучасні виклики та перспективи розвитку міжнародних міграційних процесів в Україні з особливим акцентом на повоєнний період. Міграція у цьому контексті розглядається не лише як демографічне явище, а як ключовий інструмент стратегічного відновлення країни, її соціально-економічної модернізації та інституційної трансформації. Було встановлено, що одним із пріоритетів національної міграційної політики має стати репатріація громадян, які вимушено покинули країну через війну. Згідно з останніми статистичними оцінками, таких громадян налічується понад 8 мільйонів осіб. Їхнє повернення є надзвичайно важливим для відновлення людського потенціалу та демографічного балансу держави. Ефективна репатріація потребуватиме впровадження масштабних комплексних заходів, серед яких – забезпечення житлом, створення нових робочих місць, розбудова соціальної та транспортної інфраструктури, а також запуск програм реінтеграції, які враховуватимуть як економічні, так і психологічні потреби громадян.

Окрема увага була приділена внутрішньо переміщеним особам, чисельність яких у 2024 році перевищила 6 мільйонів осіб. У дослідженні наголошено, що інтеграція ВПО є не лише гуманітарним обов'язком держави, але й потенційним ресурсом економічного відновлення. Надання доступу до якісного житла, освіти, медичних послуг, а також стимулювання підприємницької активності серед ВПО може перетворити цю категорію населення на драйвер регіонального розвитку. У

розділі розглянуто приклади вже реалізованих державних програм підтримки ВПО, однак підкреслюється необхідність їх розширення та децентралізації, з урахуванням реальних потреб переміщених осіб у різних регіонах країни.

Вивчення ролі трудової міграції у повоєнному контексті виявило її стратегічну значущість у контексті вирішення проблеми дефіциту робочої сили, що поглибився внаслідок війни та міграційних втрат. За офіційними оцінками, країна потребує щонайменше 1,5 мільйона фахівців у таких сферах, як будівництво, медицина, енергетика, інженерія та ІТ. У зв'язку з цим важливою стає розробка і впровадження інструментів залучення трудових мігрантів – зокрема, програм «зелених карт», механізмів спрощення процедур отримання дозволів на роботу, цифрових платформ для реєстрації працівників і механізмів соціального та правового захисту для іноземців, які працюватимуть в Україні.

Особливе місце у розділі займає цифровізація міграційного управління. Було обґрунтовано, що створення електронних платформ для реєстрації мігрантів, інтегрованих інформаційних систем для координації між відомствами, мобільних додатків для доступу до послуг і ресурсів, а також впровадження біометричних ідентифікаторів дозволить суттєво підвищити прозорість, ефективність і адаптивність міграційної політики. Український досвід уже включає перші приклади подібних ініціатив, однак для досягнення системного ефекту необхідне масштабне фінансування, нормативне закріплення і міжвідомча синергія.

Також у розділі проаналізовано питання міжнародного співробітництва, яке має стати фундаментом для реалізації державної міграційної політики. Встановлено, що тісна співпраця з міжнародними організаціями – ООН, ЄС, МОМ, Світовим банком – може забезпечити не лише фінансову підтримку, але й доступ до передових технологій, експертної допомоги, навчання персоналу та координації з державами, що приймають українських біженців. Таке партнерство особливо актуальне для реалізації програм репатріації, реінтеграції, професійної адаптації та зміцнення спроможності громад.

У контексті глобальних змін, було акцентовано й на потенційних викликах, пов'язаних із кліматичною міграцією. Руйнування екосистем, знищення

сільськогосподарської інфраструктури, зростання частоти стихійних лих унаслідок війни створюють передумови для появи внутрішніх кліматичних переселенців. Тому майбутня політика має включати моніторинг екологічних загроз, створення систем раннього попередження та розробку механізмів тимчасової мобільності населення у випадку катастроф.

У підсумку, міжнародні міграційні процеси у повоєнній Україні набувають системного, стратегічного характеру і мають бути розглянуті в контексті національної безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності. Результати дослідження підтверджують, що лише цілісна, орієнтована на людину міграційна політика, яка поєднує репатріацію, інтеграцію ВПО, залучення іноземних фахівців, цифровізацію управління та міжнародну кооперацію, здатна забезпечити сталий розвиток і відновлення України у середньостроковій і довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. В. Міжнародна трудова міграція: сучасні тенденції та виклики / А. В. Бондаренко. К. : Наук. думка, 2019. 280 с.
2. Семенюк І. П. Демографічні процеси в Україні: аналіз та прогноз / І. П. Семенюк. Львів : Літопис, 2020. 315 с.
3. Коваленко Ю. М. Соціальна адаптація мігрантів у Європі / Ю. М. Коваленко. Одеса : Астропринт, 2018. 250 с.
4. Григоренко Л. О. Політика інтеграції біженців: міжнародний досвід / Л. О. Григоренко. Харків : Право, 2021. 230 с.
5. Мельник О. В. Економічні аспекти міграційних процесів / О. В. Мельник. Дніпро : Герда, 2017. 200 с.
6. Іванченко П. С. Трудова міграція в умовах глобалізації / П. С. Іванченко. Тернопіль : Економічна думка, 2016. 275 с.
7. Романюк Н. І. Міграційна політика України: стан та перспективи / Н. І. Романюк. Чернівці : Рута, 2019. 290 с.
8. Сидоренко В. А. Вплив міграції на ринок праці / В. А. Сидоренко. Запоріжжя : Поліграф, 2020. 310 с.
9. Ткаченко О. М. Освітня міграція української молоді / О. М. Ткаченко. Вінниця : Нова книга, 2018. 240 с.
10. Лисенко Д. Ю. Міграція та безпека: європейський контекст / Д. Ю. Лисенко. К. : Фоліо, 2021. 260 с.
11. Петренко С. О. Інтеграція мігрантів у приймаючі суспільства / С. О. Петренко. Луцьк : Вежа, 2017. 225 с.
12. Захарченко І. В. Міграційні процеси в Україні: статистичний аналіз / І. В. Захарченко. Полтава : АСМІ, 2016. 280 с.
13. Кузьменко О. П. Правове регулювання міграції в ЄС / О. П. Кузьменко. Суми : Університетська книга, 2019. 300 с.
14. Назаренко Л. М. Соціокультурна адаптація мігрантів / Л. М. Назаренко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2020. 270 с.

15. Олійник В. С. Економіка міграції: теорія та практика / В. С. Олійник. Черкаси : Брама, 2018. 255 с.
16. Павленко Н. О. Міграційні виклики для національної безпеки / Н. О. Павленко. Хмельницький : Поділля, 2021. 245 с.
17. Руденко І. А. Міграція та розвиток: глобальні тренди / І. А. Руденко. Житомир : Полісся, 2017. 290 с.
18. Савченко О. В. Державна міграційна політика: український вимір / О. В. Савченко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2016. 275 с.
19. Терещенко Ю. П. Міграція населення: соціальні наслідки / Ю. П. Терещенко. Рівне : Волинські обереги, 2019. 310 с.
20. Устименко Л. І. Міграційні процеси в умовах євроінтеграції / Л. І. Устименко. К. : Генеза, 2020. 280 с.
21. Федоренко В. М. Міграція та ринок праці: український контекст / В. М. Федоренко. Миколаїв : Іліон, 2018. 260 с.
22. Хоменко О. С. Політика управління міграційними потоками / О. С. Хоменко. Ужгород : Патент, 2021. 250 с.
23. Цимбалюк Н. В. Міграція та соціальна мобільність / Н. В. Цимбалюк. Кременчук : Щербатих, 2017. 235 с.
24. Шевченко І. О. Гендерні аспекти міграції / І. О. Шевченко. Біла Церква : Білоцерківдрук, 2016. 220 с.
25. Щербакова Л. П. Міграція та урбанізація: взаємозв'язок та наслідки / Л. П. Щербакова. К. : Видавництво КН
26. Шульга О. В. Міграційна політика країн Європи: досвід для України / О. В. Шульга. К. : Ін-т демографії, 2020. 288 с.
27. Яковенко С. М. Демографічні виклики XXI століття / С. М. Яковенко. Х. : Факт, 2019. 234 с.
28. Global Migration Report 2024 / International Organization for Migration. Geneva : IOM, 2024. 330 p. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>

29. Migration Data Portal / IOM's Global Migration Data Analysis Centre.
URL: <https://www.migrationdataportal.org>
30. UNHCR Global Trends 2023 / United Nations High Commissioner for Refugees.
Geneva : UNHCR, 2023. URL: <https://www.unhcr.org/global-trends-2023>
31. Євстратенко А. О. Трудова міграція як чинник економічного розвитку / А. О. Євстратенко. К. : Ніка-Центр, 2018. 198 с.
32. Карпенко В. І. Міжнародна мобільність населення: виклики для державної політики / В. І. Карпенко. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 211 с.
33. Міжнародна організація з міграції. Стан міграції у світі. Звіт 2022 року.
Женева : МОМ, 2022. URL: <https://publications.iom.int>
34. Міністерство соціальної політики України. Статистика щодо ВПО.
URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
35. Кабінет Міністрів України. План заходів щодо інтеграції ВПО на 2023–2025 рр. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
36. Демографічна криза в Україні: оцінки та прогнози / За ред. О. В. Позняк. К. : Ін-т демографії НАНУ, 2020. 299 с.
37. Sustainable Development Goals Report 2023 / United Nations. New York : UN, 2023. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023>
38. Гриневич Л. М. Освіта для переселенців: проблеми та рішення / Л. М. Гриневич. К. : Освіта України, 2019. 175 с.
39. Чорна І. В. Соціальний захист мігрантів: європейський досвід / І. В. Чорна. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2021. 196 с.
40. World Bank. Groundswell Report: Acting on Internal Climate Migration. Washington DC : WB, 2021.
URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/09/13/groundswell>
41. Кравченко І. С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: динаміка, інтеграція, політика / І. С. Кравченко. К. : ДУ «Інститут економіки», 2023. 212 с.
42. Головка М. П. Політика повернення трудових мігрантів / М. П. Головка. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 198 с.

43. Ніколаєнко І. Ю. Ринок праці України: виклики постконфліктного періоду / І. Ю. Ніколаєнко. Одеса : ОНУ ім. Мечникова, 2021. 183 с.
44. International Labour Organization. ILO Global Employment Trends for Youth 2022. Geneva : ILO, 2022. URL: <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/youth/2022/lang--en/index.htm>
45. Міністерство освіти і науки України. Аналітика щодо мобільності студентів. URL: <https://mon.gov.ua>
46. Власенко Т. В. Ринок освітніх послуг і мобільність молоді / Т. В. Власенко. Суми : СумДУ, 2020. 225 с.
47. Центр економічного відновлення. Політика залучення трудових мігрантів: рекомендації для України. URL: <https://cer.org.ua>
48. OECD. International Migration Outlook 2023. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-2023>
49. Eurostat. Migration and migrant population statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics
50. Державна служба зайнятості України. Аналітичний звіт про стан ринку праці, 2024. URL: <https://www.dcz.gov.ua>
51. Гончаренко Ю. А. Еміграція з України: тенденції та вплив на економіку / Ю. А. Гончаренко. К. : Либідь, 2021. 232 с.
52. Маляренко В. І. Демографічні зміни та міграція в регіонах України / В. І. Маляренко. Чернівці : Рута, 2020. 210 с.
53. Савчук Л. О. Психологічна адаптація переселенців: досвід України / Л. О. Савчук. Львів : Піраміда, 2021. 195 с.
54. Глобальна доповідь про біженців – 2023 / Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). URL: <https://www.unhcr.org/globalreport2023>
55. Шарлай О. М. Вплив міжнародної міграції на зайнятість у приймаючих країнах / О. М. Шарлай. Дніпро : Грааль, 2019. 218 с.

56. Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
57. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Аналітичні матеріали про ВПО. URL: <https://minre.gov.ua>
58. Шульц Г. Біженці в Європі: проблеми інтеграції / Г. Шульц. Берлін : Springer, 2021. 265 с.
59. World Economic Forum. Migration and Mobility 2023. URL: <https://www.weforum.org/reports/migration-and-mobility-2023>
60. Агенція ООН з міграції. Кліматична мобільність у Східній Європі. URL: <https://www.iom.int>
61. International Centre for Migration Policy Development. Reintegration of Returnees in Ukraine. Vienna : ICMPD, 2022. URL: <https://www.icmpd.org>
62. Кондратюк І. П. Міграція як виклик для державної безпеки / І. П. Кондратюк. Харків : Право, 2020. 200 с.
63. Міжнародний центр перспективних досліджень. Вплив міграції на економічну політику України. URL: <https://icps.com.ua>
64. UNDP Ukraine. Socio-Economic Impact Assessment of Displacement in Ukraine. 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine>
65. Європейська Комісія. Спільна політика ЄС щодо міграції. URL: <https://ec.europa.eu/home-affairs>
66. Програма розвитку ООН. Звіт про людський розвиток – 2023. URL: <https://hdr.undp.org>
67. Офіс Омбудсмана України. Доповідь про права переселенців. URL: <https://ombudsman.gov.ua>
68. Human Rights Watch. Migration and Human Rights Report 2023. URL: <https://www.hrw.org>
69. The Lancet Migration. Health and migration: policy recommendations. URL: <https://migrationhealth.org>
70. UNICEF Ukraine. Права дітей під час переміщення. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>

71. Migration Policy Institute. Migration Governance in Ukraine. Washington : MPI, 2022. URL: <https://www.migrationpolicy.org>
72. ILO Ukraine. Ринок праці в Україні у період війни. URL: <https://www.ilo.org/ukraine>
73. OECD. Ukrainian refugees in OECD countries. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub>